

Dostępna przestrzeń publiczna

SAMORZĄD RÓWNYCH SZANS

**Fundacja
Instytut Rozwoju Regionalnego**

Samorząd równych szans

*projekt współfinansowany ze środków Państwowego Funduszu
Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych*

Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego realizuje w 2009r. na terenie całej Polski projekt „Samorząd równych szans”. Nasze działania adresujemy do samorządów, które mają do odegrania kluczową rolę w tworzeniu warunków dla trwałej integracji osób niepełnosprawnych.

Problem dotyczy około 4,5 mln osób niepełnosprawnych. Prawie 3 mln z nich to osoby w wieku produkcyjnym, a zatrudnionych jest tylko 14%. Niedostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych komunikacja, bariery architektoniczne i brak dostępu do informacji sprawia, że 2,5 mln obywateli nie może podjąć zatrudnienia.

Dodatkową barierę stanowi system edukacji, który skazuje około 200 tys. niepełnosprawnych dzieci wyłącznie na szkoły specjalne.

Eksperti FIRR przekazują wiedzę zdobytą w ciągu kilku lat realizacji projektów dotyczących aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych. To bardzo specjalistyczna wiedza, której upowszechnienie może dać szansę kilku milionom ludzi na godne życie (takie, jakie mogą prowadzić osoby niepełnosprawne w innych krajach Unii Europejskiej).

Fundacja chce służyć samorządom informacją i wsparciem, pomagać rozwiązywać problemy i tworzyć programy działań sprzyjających włączaniu osób niepełnosprawnych we wszystkie dziedziny życia.

Najlepsze samorządy i ich działania będą promowane i otrzymają tytuł „Samorząd równych szans”.

Więcej o projekcie na www.samorzad-firr.pl

Dostępna
przestrzeń
publiczna

SAMORZĄD RÓWNYCH SZANS

**Fundacja
Instytut Rozwoju Regionalnego**

Kraków 2009

Wydawca

Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego
31-261 Kraków, ul. Wybickiego 3A,
tel.: 012 629 85 14, faks: 012 629 85 15
e-mail: biuro@firr.org.pl
<http://www.firr.org.pl>
Organizacja Pożytku Publicznego
KRS: 0000170802
Nr konta 77 2130 0004 2001 0255 9953 0005

Autor

Marek Wysocki

Redakcja serii

Anna Maria Waszkielewicz

Opracowanie graficzne i skład

Studio Graficzne 4DTP

Druk

Drukmar

ISBN

978-83-61170-68-6

Nakład

500 egzemplarzy

Nakład dofinansowany ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

© Kraków 2009

Wydanie I bezpłatne, nie przeznaczone do sprzedaży.

Niniejsze wydanie ukazało się w ramach realizacji przez FIRR projektu „Samorząd równych szans” współfinansowanego ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

Przedmowa

Przestrzeń publiczna to miejsce spotkań, pracy, rekreacji – to przestrzeń, w której ludzie przemieszczają się z domu do pracy i z powrotem. Plac, rynek, skwer, bulwar, ulica – to miejsca, w których przebywają mieszkańcy i turyści, to obszar, gdzie następują interakcje i działania sprzyjające integracji lokalnych społeczności. Przestrzeń publiczna jest „sercem miasta”, które powinno tętnić życiem, jednoczyć mieszkańców i tworzyć pole do inicjatyw, pobudzania wyobraźni i rozwoju. Przestrzeń, która będzie przyjazna wszystkim, czyli dostępna dla każdego i bez względu na jego sprawność ruchową lub poznawczą zapewni pełną integrację społeczną jej użytkowników, stanie się miejscem zacieśniania więzi międzyludzkich i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

W ostatnich latach coraz większą rolę odgrywa budownictwo prywatne lub korporacyjne, domy jednorodzinne, wygrodzone osiedla deweloperskie czy chronione biura i urzędy. Coraz mniej jest przestrzeni do wspólnej integracji. Współczesny człowiek coraz bardziej się zamyka, czasami jest to wybór świadomy, ale często ten wybór jest podyktowany niedostępnością przestrzeni z uwagi na ograniczenia mobilności człowieka, jak ma to miejsce w przypadku osób z niepełnosprawnością. Wielu z nich pozbawia się podstawowych praw do uczestnictwa w życiu społecznym tylko z tego powodu, że przestrzeń publiczna nie jest dostosowana do ich potrzeb.

Czy realia przestrzeni publicznej w polskich miastach spełniają swoją rolę integracyjną, czy jednak wielu ludzi jest poza głównym nurtem życia społecznego? Czy osoby z niepełnosprawnością mogą korzystać ze swoich podstawowych praw: dostępu do nauki, kultury, rekreacji i czy mogą z nich korzystać samodzielnie?

To, jak wygląda przestrzeń publiczna, w dużej mierze zależy od świadomości i odpowiedzialności zarządzających tą przestrzenią. Ale to nie tylko władze lokalne są odpowiedzialne za jakość tej przestrzeni, choć należy powiedzieć, że odgrywają w jej kształtowaniu największą rolę. Świadomość społeczna wszystkich operatorów działających w przestrzeni oraz samych użytkowników wpływa na to, jak dalece nasze otoczenie jest przyjazne osobom niepełnosprawnym.

Należy zdać sobie sprawę, że kształtując przestrzeń spełniającą potrzeby osób niepełnosprawnych sprawiamy, że staje się ona bardziej przyjazna i bezpieczna dla innych członków społeczeństwa, osób starszych, kobiet w ciąży, podróżnych z dużym bagażem, osób z małymi dziećmi czy osób z ograniczeniami w poruszaniu się w wyniku kontuzji. Często określa się ich jako osoby o ograniczonej mobilności, która w przypadku osób z niepełnosprawnością jest stała, a w innym

4 | Przedmowa

tylko czasowa. Tak więc dostępna przestrzeń publiczna jest przyjazna nam wszystkim, gdyż teoretycznie większość z nas doświadczyła w swoim życiu ograniczeń w mobilności i może ich doświadczyć w przyszłości.

Zważywszy na te tendencje, należy już teraz przygotować się do zaspokojenia potrzeb nie tylko obecnych, ale i przyszłych mieszkańców, którzy mogą mieć ograniczenia w mobilności. Należy już teraz tworzyć im warunki do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie, podejmowania nauki, pracy i korzystania z pełni praw obywatelskich, a jednym z elementów, które sprzyjają temu celowi jest dostępna przestrzeń publiczna.

Jednym z celów zbioru publikacji „Samorząd Równych Szans” jest ukazanie roli władz samorządowych w kształtowaniu warunków sprzyjających aktywnemu uczestnictwu osób z niepełnosprawnością w życiu publicznym. Do nich przede wszystkim należy budzenie świadomości wśród wszystkich operatorów działających w przestrzeni publicznej, tworzenie planów dostępności przestrzeni i przeprowadzanie audytów dla poszczególnych budynków lub określonych obszarów miast i wsi. Dostępna przestrzeń publiczna zwiększa jakość życia wszystkich mieszkańców, nie tylko tych, którzy są niepełnosprawni. Miejscowości, które są dostępne dla osób z niepełnosprawnością, stają się atrakcyjne dla ludzi starszych, którzy z chęcią się w nich osiedlają. Takie miejscowości są również chętnie odwiedzane przez turystów, szczególnie seniorów czy rodziny z małymi dziećmi.

Dostępna przestrzeń publiczna jest wyrazem szacunku dla jej mieszkańców i odwiedzających je gości, ale również może być szansą na rozwój gospodarczy regionu.

Spis treści

Przedmowa.....	2
Wprowadzenie	6
Niepełnosprawność a dostępność przestrzeni publicznej.....	8
Postrzeganie osób niepełnosprawnych.....	8
Uwarunkowania prawne dostępności przestrzeni publicznych.....	10
Projektowanie dla wszystkich w świetle prawodawstwa międzynarodowego..	12
Działania samorządów w zakresie dostępu do przestrzeni publicznej.....	19
Podnoszenie świadomości społecznej.....	19
Konsultacje społeczne jako element tworzenia równoprawnej dostępności.....	20
Dostępność przestrzeni w procedurach przetargowych.....	23
Projektowanie dla wszystkich w obszarach zabytkowych	25
Standardy projektowania dla wszystkich	30
Projektowanie dla wszystkich wyzwaniem dla profesjonalistów	30
Ciągi komunikacyjne w mieście	31
Dostosowanie głównego wejścia do budynku	33
Komunikacja pozioma i pionowa w budynkach	35
Dostosowanie pomieszczeń sanitarnych	38
Informacja w obiektach użyteczności publicznej.....	40
Podsumowanie.....	42
Literatura uzupełniająca	43

Wprowadzenie

„Projektowanie dla wszystkich” to nie utrudnienie lecz wyzwanie. Jest strategią i filozofią, której celem jest zapewnienie wszystkim ludziom równych szans w ramach nowoczesnego społeczeństwa.

Przestrzeń publiczna koncentruje życie lokalnych społeczności. Od tego w jakim jest stanie, zależy jakość życia mieszkańców. Wspólna przestrzeń zwiększa szanse na integrację i rozwój więzi społecznych. Przyjazna przestrzeń publiczna to taka, gdzie chętnie przebywamy, gdzie możemy wypocząć i spotkać się z przyjaciółmi i gdzie czujemy się bezpiecznie. Dla osób niepełnosprawnych przestrzenią przyjazną jest dodatkowo przestrzeń pozbawiona barier architektonicznych i gwarantująca bezpieczne poruszanie się.

W projektowaniu przestrzeni publicznych podstawową zasadą jest jej pełna dostępność, bez względu na rodzaj niepełnosprawności, ograniczenia mobilności czy percepcji. Zarówno osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich, osoby niewidome i słabowidzące, jak i osoby starsze, kobiety w ciąży czy osoby z małymi dziećmi oczekują od przestrzeni publicznej, że będą mogły z niej korzystać w sposób samodzielny. Jest to podstawowy warunek pełnej dostępności tej przestrzeni.

O przyjazności przestrzeni możemy mówić w kontekście bezpośredniego użytkownika, osoby poruszającej się pieszo lub na wózku inwalidzkim. Na tym poziomie zawiązują się odpowiednie interakcje i przestrzeń publiczna staje się tym, czym powinna być – miejscem integracji lokalnej społeczności. Pozostali użytkownicy, rowerzyści i kierowcy wykorzystują przestrzeń głównie do przemieszczania się pomiędzy konkretnymi miejscami. Gdy nie prowadzą swoich pojazdów, stają się również pieszymi. To stwierdzenie powinno uzmysłowić wszystkim, że **ruch pieszy powinien mieć priorytet** przy kształtowaniu układów komunikacyjnych. Nie chcę tutaj powiedzieć, że rower i samochód nie są ważnymi środkami lokomocji, ale one jedynie ułatwiają pieszym przemieszczanie się. Korzystający z nich mają ograniczony zakres personalnych kontaktów i wpływ na integrację społeczną.

Na jakość przestrzeni wpływa wiele elementów – sposób zagospodarowania, rodzaj zastosowanych urządzeń, elementy małej architektury, oświetlenie oraz jej użytkowanie. Wiele ładnie wykonanych placów, skwerów i deptaków niestety nie uwzględnia szerokiej gamy potencjalnych użytkowników, szczególnie tych, dla których, być może, ta przestrzeń interakcji jest najbardziej potrzebna – osobom niepełnosprawnym i starszym. Często projektanci i władze samorządowe nie

zauważają tego, projektując przestrzeń pełną barier architektonicznych, ograniczając tym samym możliwości wykorzystania potencjału osób niepełnosprawnych i starszych. Wynika to przede wszystkim z braku świadomości potrzeb osób niepełnosprawnych i wiedzy jak należy projektować przyjazną przestrzeń publiczną. Czasami bywa tak, że uwzględnia się potrzeby jednej grupy osób niepełnosprawnych pomijając potrzeby innych, a czasami ruch samochodowy (rowerowy) wygrywa z potrzebami ruchu pieszego. Przykładem likwidacji barier dla jednej, a tworzeniem utrudnień dla drugiej grupy osób niepełnosprawnych jest obniżanie krawężników na całej szerokości przejścia dla pieszych. Dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich jest to ułatwienie, ale dla osób niewidomych przy braku specjalnych płytek z wypustkami staje się utrudnieniem w samodzielny poruszaniu się. Podobnie jest ze ścieżkami rowerowymi wytyczanymi bezpośrednio na chodnikach. Gdy pas ruchu pieszych nie ma szerokości minimum 2 m i czytelnej granicy między ścieżką rowerową a ciągiem pieszym – może to spowodować niekontrolowane wejście osoby niewidomej lub innych pieszych pod nadjeżdżający rower. Tak więc, aby uzyskać dobrą jakość przestrzeni publicznej należy brać pod uwagę potrzeby wszystkich użytkowników, bez względu na ich ograniczenia mobilności i percepcji czy sposób poruszania się. Projektowanie przestrzeni i jej zarządzanie oraz użytkowanie musi być nastawione na priorytet ruchu pieszego ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności.

Dostosowanie przestrzeni nie jest łatwym zadaniem, gdyż w przestrzeni publicznej działają różne podmioty gospodarcze dbające o własne cele. Działalność tych podmiotów znajduje się często poza kontrolą samorządu lokalnego i zamiast wspólnego zintegrowanego środowiska mamy do czynienia ze zbiorem interesów poszczególnych prywatnych operatorów. W porządkowaniu przestrzeni jednak ważną rolę odgrywa samorząd lokalny, jako delegat interesów wszystkich mieszkańców, a szczególnie tych, którzy mają mniejsze szanse zaistnienia. Warto zastanowić się nad rolą samorządu lokalnego, który zarządza przestrzenią i często udostępnia ją prywatnym inwestorom. Czy przekazanie przestrzeni publicznej do celów czysto komercyjnych nie sprzyja degradacji tej przestrzeni? Prywatni inwestorzy w dużej mierze kierują się chęcią osiągnięcia jak największego zysku i często nie zwracają uwagi na potrzeby osób niepełnosprawnych. Innym zagadnieniem jest, jakimi metodami chcą ten zysk osiągnąć. Czy są świadomi swoich działań, które mają wpływ na otaczającą nas przestrzeń? Niestety, partykularny interes nieraz bierze górę nad interesem społecznym i potrzebami mieszkańców. Przeciwwagą dla tych działań powinna być funkcja kontrolna samorządu lokalnego, ale niestety w wielu polskich miastach kontrola nad przestrzenią publiczną jest ograniczona lub jej w ogóle brakuje, a tylko silny samorząd, słuchający głosu lokalnej społeczności, a nie jedynie wąskiej grupy przedsiębiorców może uchronić miasto przed degradacją przestrzeni publicznych.

Niepełnosprawność a dostępność przestrzeni publicznej

Postrzeganie osób niepełnosprawnych

W Polsce, tak jak na całym świecie zwiększa się populacja osób starszych i osób mających problemy w poruszaniu się. Badania wskazują, że w 2030 r. około 20% populacji ludzi, będą stanowić osoby starsze, które przekroczą 60 lat. W Polsce około 5,5 mln obywateli to osoby uznane za niepełnosprawne, w tym 3,8 mln osób ma problemy w poruszaniu się¹. Problemy niepełnosprawności i starzenia się społeczeństwa będą coraz bardziej zauważalne. Coraz więcej osób będzie miało ograniczenia fizyczne w poruszaniu się i stąd już teraz projektowanie przestrzeni uwzględniające potrzeby osób starszych i niepełnosprawnych staje się koniecznością.

Wdrażana w Polsce koncepcja społeczeństwa obywatelskiego, opartego na równości praw i obowiązków, powoli dostrzega również potrzebę włączenia w życie społeczne osób niepełnosprawnych jako pełnoprawnych członków tego społeczeństwa. Lata doktryny komunistycznej, w których to osoby niepełnosprawne postrzegane były jako osoby żyjące jedynie na koszt społeczeństwa przeszły już do historii. Model wsparcia osób niepełnosprawnych oparty jedynie na niesieniu „pomocy poszkodowanym przez los”, skupiał się na ich potrzebach fizycznych i określany był jako tzw. **model medyczny**. Obecne podejście to **prospołeczna polityka wyrównywania szans**, czyli postrzeganie osób niepełnosprawnych jako pełnoprawnych obywateli, którzy mają te same prawa, jakie posiadają pozostali sprawni członkowie społeczności.

Podczas Europejskiego Kongresu na Rzecz Osób Niepełnosprawnych, który odbył się w dniach 20-24 marca 2002 r. w Madrycie, przyjęto dokument nazwany Deklaracją Madrycką². Tym samym wyraźnie określono priorytety polityki społecznej z udziałem osób niepełnosprawnych. Zmiany w podejściu do niepełnosprawności zawarte w Deklaracji Madryckiej przedstawia Tabela 1.

Polska po przemianach politycznych w latach 90-tych XX w. powoli zaczyna wprowadzać nowy sposób postrzegania osób niepełnosprawnych i stawia na wzrost ich aktywności, szczególnie aktywności zawodowej. Jednak aby ta aktywność

1 Główny Urząd Statystyczny, Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna, dane Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r., <http://www.stat.gov.pl>.

2 The Madrid Declaration "Non discrimination plus positive action results in social inclusion", Europejski Kongres na rzecz Osób Niepełnosprawnych, Madryt 20-24 marca 2002 r., <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/1878>.

mogła być realizowana, potrzebna jest przyjazna, dostosowana przestrzeń publiczna, która ułatwi wszystkim osobom z ograniczeniami mobilności **pełnoprawny dostęp** do edukacji, pracy, wypoczynku i rozwoju swoich zainteresowań. Pełna aktywność, czyli samodzielność w poruszaniu się i w podejmowaniu decyzji o swoim życiu wymaga, aby szeroko pojęta przestrzeń publiczna była również dostępna dla osób niepełnosprawnych.

Tabela 1. Zmiany w podejściu do niepełnosprawności przedstawione w Deklaracji Madryckiej³

OD modelu medycznego	DO modelu społecznego
Traktowania osób niepełnosprawnych jako przedmiotu działań charytatywnych	Postrzegania ich jako osób obdarzonych prawami
Traktowania osób niepełnosprawnych jako pacjentów	Postrzegania ich jako konsumentów i niezależnych obywateli
Sytuacji, w której profesjonalści podejmują decyzje w imieniu osób niepełnosprawnych	Sytuacji, w której osoby niepełnosprawne podejmują niezależne decyzje
Koncentrowania się na indywidualnych uszkodzeniach i zaburzeniach	Usuwania barier oraz promowania wspierającego i dostępnego środowiska
Określenia ludzi mianem zależnych lub nie nadających się do pracy	Podkreślenia ich uzdolnień i tworzenia aktywnych form wspierania
Tworzenia warunków ekonomicznych i społecznych dla niewielkiej grupy	Kreowania przyjaznego, elastycznego świata dla wszystkich
Niepotrzebnej segregacji w edukacji, zatrudnieniu i innych sferach życia	Włączenia osób niepełnosprawnych w normalny nurt życia
Ograniczenia polityki wobec osób niepełnosprawnych do kompetencji specjalnych ministerstw	Włączenia polityki wobec osób niepełnosprawnych w całość zadań, za które odpowiedzialność ponosi cały rząd

³ Opracowanie autora na podstawie Deklaracji Madryckiej, 2002.

Uwarunkowania prawne dostępności przestrzeni publicznych

Coraz większa liczba osób niepełnosprawnych oraz zwiększająca się populacja osób starszych wymaga uwzględnienia potrzeb tych grup społecznych w prawnych zapisach, zarówno w krajowym i międzynarodowym ustawodawstwie. Ma to zapewnić pełnoprawny dostęp do środowiska przestrzennego i ograniczenie wykluczenia społecznego. Przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu poświęcona była rezolucja Organizacji Narodów Zjednoczonych z 1993 r. „Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych”, która wskazuje na konieczność opracowania kierunków polityki państw wobec osób niepełnosprawnych.

Konstytucja RP i Karta Praw Osób Niepełnosprawnych

W polskim Prawie dobre podstawy daje Konstytucja RP⁴ oraz uchwała Sejmu RP – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych. Obydwa akty odnoszą się w swoich zapisach do przeciwdziałania dyskryminacji w dostępie do życia publicznego. Zapis Konstytucji, iż „wszyscy obywatele mają równe prawa”, jest zwięzły i jednoznaczny, nie pomija nikogo i nie daje podstaw do dyskryminacji kogokolwiek. W 1997 r. w Sejmie przyjęto Kartę Praw Osób Niepełnosprawnych, która jasno podkreśla, że osoby niepełnosprawne „mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji”⁵.

Prawo polskie ogranicza się do pojęcia likwidacji barier w dostępie do przestrzeni i budynków, nie mówiąc nic o projektowaniu przyjaznym czy tzw. projektowaniu włączającym, którego celem jest takie kształtowanie przestrzeni, aby umożliwić pełnoprawne uczestnictwo osób niepełnosprawnych w życiu społecznym.

Polskie Prawo budowlane

Podstawowym dokumentem w zakresie kształtowania przestrzeni wolnej od barier jest Prawo budowlane⁶, w którym art. 5 pkt 4 formułuje wymóg zapewnienia warunków do korzystania z obiektów przez osoby niepełnosprawne. Przepis ten określa, że każdy obiekt budowlany powinien zapewnić „niezbędne warunki do korzystania z obiektów użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego przez osoby niepełnosprawne, w szczególności poruszające się na wózkach inwalidzkich”.

Niestety ustawa nie precyzuje, o jakie wymagania i jakich zakresów niepełnosprawności dotyczy zapewnienie dostępności. Interpretacja tego zapisu odnosi się często jedynie do zapewnienia fizycznego dostępu, bez zapewnienia tzw. dostępu równoprawnego. W wyniku tak ujętego zapisu, choć w swoich zało-

4 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – art. 30, 32, 69 (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).

5 Karta Praw Osób Niepełnosprawnych z dnia 1 sierpnia 1997 r. – § 1 (M.P. z 1997 r. Nr 50, poz. 475).

6 Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity – Dz. U. z 2006 r. Nr 156, poz. 1118).

zeniach bardzo słusznego, powstają obiekty i przestrzenie, które nie spełniają warunków pełnej dostępności. Główną przyczyną tego stanu jest niska świadomość potrzeb poszczególnych grup niepełnosprawności i brak standardów (norm) rozwiązań szczegółowych, które byłyby umocowane prawnie.

Zapis art. 5 Prawa budowlanego jest uszczegółowiony w przepisach wykonawczych Rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie^{7,8}. Istotne jest także Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie⁹. Jednak fragmentaryczność tych rozporządzeń w sprawach dostępności powoduje, że pomimo dość dobrego prawa powstają obiekty, które ograniczają aktywność osób niepełnosprawnych z powodu wielu barier w przestrzeniach publicznych.

Aby zrozumieć przyczyny niskiego poziomu dostosowania obiektów i przestrzeni, należy szukać w interpretacji zapisu prawa mówiącego o konieczności dostosowania jedynie obiektów nowych i modernizowanych po wejściu w życie ustawy Prawo budowlane (po 1 stycznia 1995 r.). Ten zapis uniemożliwia skutecznie egzekwowanie wymogów dostępności. Nie ma możliwości prawnych zmuszenia zarządców i właścicieli budynków wybudowanych przed 1995 r. do likwidacji barier w dostępie do budynków osobom niepełnosprawnym.

W takich sytuacjach, jeżeli dotyczy to podmiotów prywatnych, pozostaje odwoływać się do wrażliwości i odpowiedzialności społecznej zarządzających obiektami. Jednak jeśli mówimy o obiektach, których właścicielem są podmioty publiczne, to **dostosowanie przestrzeni do potrzeb osób niepełnosprawnych staje się moralnym obowiązkiem zarządzającego**. Każdy obywatel ma prawo do korzystania z usług publicznych, które opłacane ze wspólnych podatków lokalnej społeczności. Tak więc politykę zarządzania przestrzenią należy kształtować w taki sposób, aby konsekwentnie ograniczać bariery w dostępie osób niepełnosprawnych do środowiska zabudowanego. Racjonalne wydawanie środków publicznych wymaga, aby służyły one wszystkim mieszkańcom, w tym także osobom niepełnosprawnym.

W zapisach polskiego Prawa brakuje jeszcze określeń związanych z ideologią projektowania dla wszystkich¹⁰ (ang. *design for all*), które określa konieczność

7 Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. z 2002 r. Nr 75, poz. 690).

8 Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 7 kwietnia 2004 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. z 2004 r. Nr 109, poz. 1155).

9 Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 2 marca 1999 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie (Dz. U. z 1999 r. Nr 43, poz. 430).

10 Inne określenia to projektowanie uniwersalne (ang. *universal design*) oraz projektowanie włączające (ang. *include design*).

12 | Niepełnosprawność a dostępność przestrzeni publicznej

projektowania uwzględniającego potrzeby jak największej liczby użytkowników, bez względu na ich ograniczenia w mobilności. W ostatnich latach europejscy planiści, projektanci i rzecznicy dostępności kładą szczególny nacisk na praktykę projektowania dla wszystkich jako podejście do projektowania i budowy przestrzeni publicznej ograniczającej zjawisko wykluczenia społecznego z uwagi na ograniczenia w mobilności.

Według Basa Treffersa *“Projektowanie dla wszystkich oznacza projektowanie, rozwój i marketing głównych produktów, usług, systemów i środowisk tak, by były one dostępne i możliwe do wykorzystania przez jak najszerszą rzeszę użytkowników.”*¹¹ Stan pełnej dostępności można osiągnąć poprzez:

- I projektowanie produktów, usług i aplikacji, które są gotowe do użytku dla większości potencjalnych użytkowników bez żadnych modyfikacji,
- I projektowanie produktów dających się bez trudu adaptować dla potrzeb różnych użytkowników (np. przez adaptowanie interfejsów użytkownika) oraz
- I standaryzację interfejsów produktów, tak by były kompatybilne z wyspecjalizowanym sprzętem (np. technologiczne środki pomocy dla osób niepełnosprawnych).

Dzięki wdrażaniu projektowania dla wszystkich we wszelkich obszarach życia – dom, edukacja, praca, rozrywka, transport itp., możliwe jest osiągnięcie znacznego postępu w dziedzinie likwidacji barier dostępu, które obecnie uniemożliwiają niepełnosprawnym obywatelom pełne i równoprawne uczestnictwo w życiu wraz z ludźmi pełnosprawnymi.”¹²

Projektowanie dla wszystkich w świetle prawodawstwa międzynarodowego

Prawodawstwo międzynarodowe kładzie szczególny nacisk na aspekty przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu ze względu na niepełnosprawność oraz na wyrównywanie szans i równoprawne traktowanie osób niepełnosprawnych. Duże znaczenie dla upowszechnienia tych idei było przyjęcie w dniu 20 grudnia 1993 r. podczas 48 sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych (ang. *The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*), które zostały opra-

11 Treffers, B. (2004) Design for All: a history of discrimination by design, future cities for all”, Build for All – Reference Manual, Luksemburg 2006 www.build-for-all.net/en/documents.

12 Dokument podstawowy Europejskiej Konferencji „Dyskryminacja poprzez projekt” (“Discrimination by Design”), z dnia 3 grudnia 2001 r. w trakcie Europejskiego Dnia Osób Niepełnosprawnych, Build for All – Reference Manual, Luksemburg 2006 www.build-for-all.net/en/documents, s. 8.

cowane na podstawie doświadczeń zdobytych w trakcie Dekady Osób Niepełnosprawnych, zorganizowanej pod egidą Narodów Zjednoczonych (1983-92)¹³.

Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych

Standardowe Zasady ONZ¹⁴ choć nie są prawnie wiążące, to stały się podstawowym dokumentem, prawem zwyczajowym, wykorzystywanym przy tworzeniu polityk wielu organizacji, państw i władz lokalnych w kwestii niepełnosprawności. Zasady odnoszą się do podstawowych działań, jakie powinny podjąć władze na różnych szczeblach zarządzania w celu poprawy życia i aktywności osób niepełnosprawnych. Głównym założeniem Standardowych Zasad jest równość szans, jako podstawowe prawo człowieka. Jednak należy zauważyć, że osoby z niepełnosprawnością potrzebują niekiedy więcej wsparcia ze strony społeczeństwa, by móc osiągnąć te same cele w swoim życiu, co osoby w pełni sprawne. Tak więc wsparcie osób niepełnosprawnych nie powinno być odbierane jako przywilej, ale jako przysługujące człowiekowi prawo.

Standardowe Zasady składają się z 22 zasad¹⁵, które formułują wytyczne w zakresie polityki dotyczącej niepełnosprawności oraz propozycje konkretnych działań. Określono w nich ważne zasady dotyczące odpowiedzialności, podejmowania działań i współpracy oraz wskazano obszary o decydującym znaczeniu dla jakości życia i osiągnięcia pełnego uczestnictwa i równości.

Jako pierwsza wymieniona jest w dokumencie zasada mówiąca o konieczności budzenia świadomości w społeczeństwie na temat potrzeb, praw, mocnych stron osób niepełnosprawnych oraz ich możliwości wkładu w życie społeczne. Jest to ważne przesłanie skierowane do decydentów kształtujących lokalną politykę społeczną, aby w swoich działaniach propagowały idee integracji, zrozumienia potrzeb i praw osób niepełnosprawnych i były odpowiedzialne za kształtowanie przestrzeni publicznej.

Podstawową zasadą odnoszącą się wprost do środowiska fizycznego, a w szczególności przestrzeni publicznej jest zasada 5, mówiąca o dostępności, a która brzmi: *„Państwa (organizacje, władze lokalne) powinny zdawać sobie sprawę z ogromnego znaczenia problemu dostępności w procesie wyrównywania szans we*

13 Rezolucja Organizacji Narodów Zjednoczonych nr 37/53 z dnia 3 grudnia 1982 r.

14 Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych, Rezolucja Organizacji Narodów Zjednoczonych nr 48/96 z dnia 20 grudnia 1993 r., www.mps.gov.pl.

15 Poszczególne zasady to: 1. Budzenie świadomości, 2. Opieka medyczna, 3. Rehabilitacja, 4. Służby wspierające, 5. Dostępność, 6. Edukacja, 7. Zatrudnienie, 8. Środki utrzymania i zabezpieczenie socjalne, 9. Życie rodzinne i integralność osobista, 10. Kultura, 11. Sport i rekreacja, 12. Religia, 13. Informacja i badania naukowe, 14. Kreowanie polityki i planowanie, 15. Tworzenie prawa, 16. Polityka ekonomiczna, 17. Koordynacja działań, 18. Organizacje osób niepełnosprawnych, 19. Szkolenie personelu, 20. Monitoring krajowy i ocena programów dotyczących niepełnosprawności w zakresie wdrażania Zasad, 21. Współpraca techniczna i gospodarcza.

14 | Niepełnosprawność a dostępność przestrzeni publicznej

wszystkich sferach życia społecznego. Wobec osób dotkniętych jakąkolwiek formą niepełnosprawności, Państwa powinny:

(a) inicjować programy działania zmierzające do udostępnienia im środowiska fizycznego; i

(b) wprowadzić rozwiązania ułatwiające dostęp do informacji i środków komunikacji międzyludzkiej”.

Dostępna przestrzeń publiczna to warunek uzyskania przez osoby niepełnosprawne dostępu do opieki medycznej, którą opisuje druga spośród Standardowych Zasad, edukacji (zasada 6), zatrudnienia (zasada 7), kultury (zasada 10), sportu i rekreacji (zasada 11) czy życia religijnego (zasada 12). Nadrzędność dostępności wymaga od samorządów lokalnych i innych operatorów przestrzeni podjęcia działań w celu likwidacji barier w dostępie osób niepełnosprawnych do przestrzeni publicznej i informacji na jej temat.

Standardowe Zasady odnoszą się nie tylko do uwarunkowań na szczeblu krajowym. Są na tyle uniwersalne, że można je stosować do tworzenia lokalnych strategii zarządzania i w bezpośrednim zarządzaniu instytucjami i przedsiębiorstwami.

Deklaracja Barcelońska

Cenną inicjatywą bazującą na Standardowych Zasadach, było przyjęcie Deklaracji Barcelońskiej przez 56 przedstawicieli miast europejskich podczas Konferencji „Miasto i niepełnosprawni” w 1995 r. Na dzień dzisiejszy Deklarację podpisało już ponad 400 miast.

Deklaracja Barcelońska podobnie jak Standardowe Zasady jest dokumentem uniwersalnym wskazującym cele polityki władz lokalnych, a bazuje na podstawowych prawach człowieka, równoprawnym korzystaniu ze wszystkich aspektów życia publicznego, w tym również prawa do samodzielnego uczestnictwa we wszystkich wydarzeniach lokalnych społeczności.

Celem Deklaracji Barcelońskiej jest zachęcenie władz lokalnych do wdrażania w lokalnym prawodawstwie zapisów dotyczących integracji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie, które reprezentuje. Projekt ten stwarza okazję do tworzenia polityki rozwoju miejscowości przez przedstawicieli władz lokalnych w porozumieniu z organizacjami osób niepełnosprawnych.

W dużym skrócie zobowiązania władz lokalnych można określić jako aktywne propagowanie zasady powszechnego dostępu w kształtowaniu polityki publicznej, opartej na równości szans osób niepełnosprawnych do uczestnictwa w życiu gospodarczym, społecznym i kulturalnym danej miejscowości.

Agenda 22

Decyzje przestrzenne podejmowane przez władze lokalne mają wpływ na sytuację i życie codzienne osób niepełnosprawnych i dlatego też ważne jest, aby władze uwzględniały problemy osób niepełnosprawnych już na początku procesu decyzyjnego. Doskonałym narzędziem do tworzenia polityki wobec osób niepełnosprawnych jest metoda opracowana przez szwedzkie organizacje pozarządowe pod nazwą *Local Authorities*¹⁶. Dokument potocznie nazwany Agendą 22 nakreśla sposób wdrażania polityki na rzecz osób niepełnosprawnych w społecznościach lokalnych. Agenda jest zbiorem pytań, bazujących na 22 Standardowych Zasadach ONZ, które mają ułatwić opracowanie planów polityki na rzecz osób niepełnosprawnych.

Część zasad Agendy 22 odnosi się do polityki społecznej, ale niektóre z nich dotyczą stricte spraw przestrzennych, w tym dostępności (zasada 5) i mogą pomóc w opracowywaniu polityki przestrzennej miasta. Agenda 22 podkreśla kluczowe znaczenie dostępu do środowiska fizycznego oraz do informacji i komunikacji w tworzeniu przyjaznych warunków do aktywizacji osób niepełnosprawnych.

W zakresie dostępności przestrzeni publicznej władze samorządowe powinny określić zadania w ramach polityki na rzecz osób niepełnosprawnych, do których należy:

- I opracowanie planów dostosowania do potrzeb osób niepełnosprawnych zewnętrznego i wewnętrznego środowiska fizycznego;
- I udostępnienie osobom profesjonalnie zajmującym się projektowaniem i budową środowiska fizycznego informacji nt. planu polityki na rzecz osób niepełnosprawnych oraz rozwiązań zapewniających pełną dostępność;
- I określenie wymagań co do dostępności dla różnych grup osób niepełnosprawnych, aby były wykorzystywane przy projektowaniu i budowie środowiska zewnętrznego od samego początku procesu projektowania;
- I wdrożenie procedur konsultacji przez organizacje osób niepełnosprawnych przy opracowywaniu standardów i norm dotyczących dostępności oraz przy planowaniu nowych inwestycji i wykonywaniu projektów budowlanych.

¹⁶ W 1996 r. Szwedzka Federacja Niepełnosprawności (Handikappförbundens, HSO), rozpoczęła projekt mający na celu dostarczenie szwedzkiemu społeczeństwu wiedzy na temat Standardowych Zasad Wyrównywania szans Osób Niepełnosprawnych ONZ i drogi do spełnienia tych zasad w praktyce. Przygotowano instruktaż tworzenia polityki na rzecz osób niepełnosprawnych (Agenda 22) opublikowany w 2001 r. Polskie wydanie pt. „Agenda 22 – Lokalne Władze” zostało opracowane w 2002 r. przez Zarząd Główny Polskiego Stowarzyszenia na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, w ramach projektu Inclusion Europe pt. „Rozwój Praw Człowieka w odniesieniu do Osób Niepełnosprawnych Intelakualnie w Społeczeństwie Cywilnym”, tłum. Anny Firkowskiej-Mankiewicz.

16 | Niepełnosprawność a dostępność przestrzeni publicznej

Wytyczne Agendy 22 zalecają, aby sprawy związane z dostępnością środowiska dla różnych grup osób niepełnosprawnych, uwzględniające ich potrzeby, możliwości fizyczne oraz percepcję, były brane pod uwagę już od samego początku procesu inwestycyjnego. Zmiany i późniejsze adaptacje mogą wymagać zdecydowanie większych nakładów finansowych niż te, które uwzględniane są już na początkowym etapie projektowania.

Władze lokalne powinny tworzyć programy dostosowania środowiska do potrzeb osób z niepełnosprawnością, aby w ten sposób zwiększać obszar dostępnej przestrzeni i ilości budynków, z których będą mogli samodzielnie korzystać wszyscy mieszkańcy bez względu na swoją sprawność fizyczną czy intelektualną. Zaleca się ustanowienie standardów i norm dostępności oraz konsultowania ich na etapie tworzenia z organizacjami osób niepełnosprawnych. Organizacje te powinny, również na własnym terenie, brać udział w początkowej fazie planowania obiektów użyteczności publicznej w celu zagwarantowania maksymalnie łatwego do nich dostępu.

Konwencja Narodów Zjednoczonych o Prawach Osób Niepełnosprawnych

Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) jest **jednym z ostatnich i chyba najważniejszych dokumentów międzynarodowych, które mocno podnoszą konieczność** zagwarantowania równości praw i szans osób niepełnosprawnych¹⁷. Przyjęcie Konwencji jest głównie zasługą przedstawicieli środowisk osób niepełnosprawnych, którzy na arenie międzynarodowej walczyli o dokument całościowo dotyczący ich praw.

Konwencja podkreśla znaczenie *projektowania uniwersalnego* i konieczność wprowadzenia przez poszczególne państwa standaryzacji rozwiązań przestrzennych, które zapewniłyby dostępność dla wszystkich użytkowników. W zapisach Konwencji pojawia się definicja **komunikacji**, a oznacza ona: „języki, tekst wyświetlany, pismo Braille’a, komunikację dotykową, duży druk, dostępne multimedia, jak również środki przekazu: pisane, słuchowe, wyrażane prostym i zrozumiałym językiem, czytane przez lektora oraz wspomagające i alternatywne sposoby komunikacji, środki i formaty, łącznie z dostępną technologią informacyjną i komunikacyjną”. Konwencja podkreśla znaczenie informacji w rozszerzaniu dostępności przestrzeni publicznej, która ma służyć lepszemu pozyskiwaniu informacji, w tym informacji o przestrzeni osobom o ograniczonej percepcji.

Dzięki rozwojowi technologii informatycznych zwiększa się możliwość pozyskiwania informacji, szczególnie przez osoby niewidome i słabowidzące. Informacja

¹⁷ Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Rezolucja Organizacji Narodów Zjednoczonych nr 61/106 z dnia 13 grudnia 2006 r.

jest integralną częścią dostępności, a informacja o przestrzeni może zwiększyć zakres dostępności. Należy dążyć więc do tworzenia informacji o obiektach i przestrzeniach już dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych, aby mogły one z nich korzystać w sposób niezależny. Dostosowanie całej przestrzeni publicznej to długotrwały i kosztowny proces, dlatego warto zadbać o informację o zakresie dostępności poszczególnych usług, budynków i przestrzeni. Promocja dostępnych obiektów może być przykładem dla innych zarządców i inwestorów i budować pozytywny wizerunek instytucji, firmy, organizacji jako odpowiedzialnej społecznie. W niektórych miastach są już organizowane konkursy na obiekt dostępny, jako promocja idei obiektu przyjaznego osobom niepełnosprawnym, choć trzeba podkreślić, że nie zawsze wybierane są obiekty, które spełniają **wymogi pełnej dostępności** przestrzennej.

Jakość przekazu informacji wymaga wprowadzenia standardów, aby można było w sposób jednoznaczny określać dostępność obiektów dla różnych grup osób niepełnosprawnych. Niestety niektóre firmy podają na wyrost informacje o swojej dostępności, które nie są weryfikowane przez niezależne grupy ekspertów. Jednolitość standardów jest bardzo istotna, szczególnie gdy chodzi o dostępność obiektów turystycznych. Wielu niepełnosprawnych zwraca uwagę na to, że często informacje turystyczne o dostępności hoteli i pensjonatów nie są adekwatne do rzeczywistości. Rzetelna informacja turystyczna staje się ważna z uwagi na zwiększającą się mobilność osób niepełnosprawnych, wynikającą z jednej strony z większej zamożności tych osób, a z drugiej z rozwoju turystyki światowej i globalizacji gospodarki. Osoby niepełnosprawne oczekują więc rzetelnych, zweryfikowanych informacji, co ma gwarantować im bezpieczeństwo i niezależność w podróżowaniu. Władze samorządowe wspierając gospodarkę turystyczną regionu powinny zadbać o wypracowanie odpowiednich standardów dla przestrzeni publicznych, komunikacji oraz przekazu informacji, aby w ten sposób mobilizować osoby niepełnosprawne do korzystania z ich oferty turystycznej. Takie działanie może przysporzyć realne korzyści finansowe lokalnym społecznościom zważywszy, że przestrzeń przyjazna osobom niepełnosprawnym jest również atrakcyjna dla innych, np. seniorów i rodzin z małymi dziećmi.

Plan Działań Rady Europy 2006-2015

Komitet Ministrów Rady Europy przyjął w dniu 5 kwietnia 2006 r. „Plan Działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie na lata 2006-2015”¹⁸.

18 Zalecenie nr Rec(2006)5 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich, Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie 2006-2015, z dnia 5 kwietnia 2006 r.

18 | Niepełnosprawność a dostępność przestrzeni publicznej

Dostępne środowisko zabudowane odgrywa tutaj kluczową rolę jako przestrzeń do integracji społecznej i arena działań służących budowie społeczeństwa obywatelskiego opartego na poszanowaniu praw jednostki. Środowisko dostępne, wolne od barier, przyjazne osobom niepełnosprawnym, bez względu na rodzaj niepełnosprawności, przynosi również korzyści innym członkom społeczeństwa. Staje się bardziej zrozumiałe, użyteczne i bezpieczne. Plan Działań zaleca unikanie tworzenia nowych barier poprzez stosowanie zasad uniwersalnego projektowania w celu poprawy i zwiększenia dostępności środowiska fizycznego.

Wiele miast europejskich bazując na Planie Działań przyjmuje deklaracje, że do 2015 r. dostosują swoją przestrzeń do potrzeb osób niepełnosprawnych. Do najbardziej znanych deklaracji należy zobowiązanie władz Sztokholmu stanowiące, że miasto będzie pierwszą europejską stolicą w pełni dostępną dla osób niepełnosprawnych już w 2010 r. W ślad za Sztokholmem idą inne stolice europejskie w tym Londyn, który deklaruje, że na Olimpiadę w 2012 r. będzie miastem dostępnym. Pozostałe miasta w ramach Planu Działania ustalają datę 2015 r., jako tą, która jest granicznym terminem na dostosowanie przestrzeni. Oprócz deklaracji i uchwalania planów działania na rzecz osób niepełnosprawnych, poszczególne miasta uchwalają budżety na likwidację barier architektonicznych i realizację inwestycji poprawiających dostępność przestrzeni. Środki te mają gwarantować realizację zadań w ramach dostosowywania przestrzeni publicznej, która – jak już wcześniej wspomniano – dobrze służy wszystkim mieszkańcom.

Działania samorządów w zakresie dostępu do przestrzeni publicznej

Odpowiedzialność za jakość przestrzeni spoczywa przede wszystkim na samorządzie lokalnym, który ma narzędzia w postaci uchwalania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego czy kontroli wydawania pozwoleń na budowę. Samorząd lokalny może regulacjami prawnymi ograniczyć powstawanie nowych barier poprzez odpowiednie zapisy w umowach na dzierżawę przestrzeni i wynajmu obiektów usługowych. Sam może ustanawiać odpowiednie standardy przestrzenne w swoich miejscowościach. Polska jako jedno z czterech państw Unii Europejskiej nie wypracowała pełnego zakresu standardowych rozwiązań, które uwzględniałyby wszystkie potrzeby osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Choć Plan Działań Rady Europy zaleca ich tworzenie, to Polska nie wypracowała pełnych standardów dostępności, które obowiązywałyby na terenie całego kraju. Miasta, które poważnie traktują sprawę dostępności, same wydają odpowiednie zarządzenia i standardy. Niestety grozi to tym, że proponowane rozwiązania nie będą spójne na obszarze całego kraju.

W gestii samorządu lokalnego znajduje się również dbałość o współpracę z organizacjami osób niepełnosprawnych i wykorzystanie ich potencjału do realizacji dostępności przestrzeni publicznych. Konsultacje z organizacjami osób niepełnosprawnych powinny odbywać się od samego początku tworzenia planu polityki na rzecz osób niepełnosprawnych, aby już na samym początku procesu decyzyjnego czy inwestycji, uwzględnić wszystkie potrzeby osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Plan ten – oprócz pomocy materialnej – powinien również określać szczegółowe zadania w zakresie dostosowania przestrzeni publicznych. W tym celu każdy z samorządów powinien zadbać o:

- I podniesienie świadomości o możliwościach i potrzebach osób z niepełnosprawnością, aby maksymalnie wykorzystać ich potencjał społeczny,
- I wykonanie planów dostępności, opartych na audycie przestrzeni i dostępu do usług, przy ścisłej współpracy z organizacjami osób niepełnosprawnych oraz specjalistami z zakresu projektowania uniwersalnego, a także
- I monitorowanie i ocenę działań na każdym szczeblu decyzyjnym w obrębie administracji publicznej oraz podmiotów usług powszechnych.

Podnoszenie świadomości społecznej

Jakość przestrzeni publicznej w dużej mierze zależy od świadomości operatorów i użytkowników przestrzeni. Nie bez znaczenia temu zagadnieniu poświęcona

jest pierwsza zasada deklaracji ONZ¹⁹. To, jak wygląda przestrzeń i jej dostępność, decydują nie tylko władze samorządowe, ale również projektanci i sami użytkownicy. Powinni oni mieć pełną świadomość, że ich działania często warunkują o tym, w jaki sposób osoby niepełnosprawne funkcjonują w życiu społecznym. Źle zaprojektowane lub wykonane urządzenia i przestrzenie publiczne ograniczają osobom niepełnosprawnym dostęp do podstawowych praw obywatelskich. Również użytkownicy przestrzeni mają swój znaczący wkład w to, czy osoby niepełnosprawne mogą brać udział w życiu lokalnych społeczności. Dewastacja elementów wyposażenia przestrzeni, która jest plagą polskich miast sprawia, że wielu osobom ogranicza się możliwości samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie.

Władze lokalne, mając wpływ na jakość życia swoich mieszkańców, powinny brać odpowiedzialność za dostępność przestrzeni publicznej, która jest niezbędna do prawidłowego rozwoju osób z niepełnosprawnością. Nie można dopuścić do tego, że rachunek ekonomiczny będzie brał górę nad rachunkiem społecznym, który jest trudny do zdefiniowania i stąd ciężko jest określić jego korzyści. Można się spotkać z opiniami, że niepełnosprawnych w powiecie jest tak mało, że nie warto specjalnie przygotowywać dostosowania obiektów i przestrzeni publicznych do ich potrzeb. Opinie te podpierane są argumentami ekonomicznymi, że taniej byłoby wynająć asystentów towarzyszących osobom niepełnosprawnym, aby mogli im załatwiać sprawy w urzędach. To podejście (zbliżone do modelu medycznego opisanego w rozdz. 2) zaprzecza ideom równoprawnego uczestnictwa w życiu społecznym. Trzeba jednak powiedzieć, że takie opinie spotyka się coraz rzadziej, a władze samorządowe widzą w dostępie przestrzeni publicznej wyższą jakość życia mieszkańców i realne korzyści finansowe wynikające z aktywności osób niepełnosprawnych. Prace dostosowawcze w ramach prowadzonych modernizacji lub bieżących remontów wcale nie muszą oznaczać dodatkowych nakładów finansowych. Koszty dostosowania zaplanowanego z wyprzedzeniem stają się znikomą częścią inwestycji, a mogą zdecydowanie poprawić sytuację osób niepełnosprawnych.

Konsultacje społeczne jako element tworzenia równoprawnej dostępności

Strategie rozwoju samorządów lokalnych powinny obejmować zwiększenie świadomości mieszkańców i inwestorów działających w przestrzeni publicznej oraz podnosić ich wiedzę na temat potrzeb osób niepełnosprawnych i zasad pro-

¹⁹ Zasada 1 Standardowych Zasad ONZ brzmi: „Państwa powinny podjąć działania w celu podniesienia poziomu świadomości społeczeństwa na temat osób niepełnosprawnych, ich praw, potrzeb, możliwości i wkładu w życie społeczne”.

jektowania dla wszystkich. Propagowanie tej wiedzy powinno objąć wszystkie osoby decyzyjne oraz pracowników urzędów i działających na rynku lokalnym projektantów i wykonawców.

Czasami można zaobserwować, że obiekty, urządzenia czy wyposażenie przestrzeni publicznej nie spełniają do końca zadania, do którego zostały przeznaczone. Niekiedy nowe inwestycje mają na celu poprawę dostępności przestrzeni, ale w wyniku braku konsekwencji dostępność ta jest iluzoryczna (fot. 3 i 4). Często wynika to jedynie z niefrasobliwości zarządzających przestrzenią lub braku elementarnej wiedzy na temat potrzeb osób niepełnosprawnych, stąd też w działaniach na rzecz poprawy dostępności przestrzeni publicznej ważne są konsultacje z organizacjami osób niepełnosprawnych lub specjalistami z zakresu projektowania uniwersalnego. W wielu miastach europejskich powołuje się osoby – ekspertów dostępności (ang. *access officer*) lub specjalne jednostki organizacyjne, które zajmują się sprawdzaniem projektów pod kątem dostępności²⁰. Wskazanie błędów na początku inwestycji pozwala na ograniczenie późniejszych działań adaptacyjnych inwestycji już zrealizowanych.

Podczas realizowanych od 2004 r. w województwie pomorskim warsztatów „Miasta bez barier”²¹, w których biorą udział studenci Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej oraz osoby niepełnosprawne – mieszkańcy pomorskich miast, wypracowano listę zaleceń dla samorządów lokalnych w celu poprawy dostępności przestrzeni publicznych. Są one na tyle uniwersalne, że warto je szerzej rozpropagować. Aby zwiększyć skuteczność dostosowywania przestrzeni publicznych, samorzady lokalne powinny podjąć następujące działania:

- I uświadomienie służbom odpowiadającym za dostępność obiektów publicznych o konieczności uwzględnienia potrzeb wszystkich grup niepełnosprawnych, w tym o potrzebie likwidacji barier przestrzennych dla osób z ograniczoną mobilnością,
- I wprowadzanie dodatkowych oznaczeń fakturowych oraz dźwiękowych dla osób niewidomych i słabowidzących; zastosowanie dodatkowych oznaczeń wizualnych dla osób głuchoniemych,
- I zapewnienie pełnej dostępności we wszystkich obiektach użyteczności publicznej, urzędach, placówkach kultury, obiektach oświatowych, obiektach

20 Np. Municipal Institute for People with Disabilities w Barcelonie http://w3.bcn.es/V43/Home/V43Home-LinkPI/0,3632,76462392__3,00.html.

21 Warsztaty „Miasta bez Barier” są przedsięwzięciem realizowanym od 2004 r. przez Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej wspólnie z miastami województwa pomorskiego. Podczas warsztatów studenci Wydziału Architektury poruszając się na wózkach inwalidzkich i w specjalnych goglach z pomocą niepełnosprawnych mieszkańców, sprawdzają dostępność przestrzeni publicznej. Na zakończenie części praktycznej odbywa się wspólna dyskusja z władzami samorządowymi nad zauważonymi barierami architektonicznymi, a następnie opracowywane są wnioski i koncepcje w sprawie poprawy dostępności przestrzeni publicznej.

22 | Działania samorządów w zakresie dostępu do przestrzeni publicznej

służby zdrowia, lokalach gastronomicznych ze szczególnym uwzględnieniem obiektów, których właścicielem jest samorząd lokalny i Skarb Państwa,

- I przeprowadzenie pełnej i wnikliwej inwentaryzacji ww. obiektów i podjęcie działań mających na celu wyeliminowanie istniejących barier,
- I zaplanowanie analizy dostępności przestrzeni publicznych na terenie całej miejscowości i przygotowanie przez jednostki samorządowe optymalizacji prowadzenia remontów i modernizacji budynków, które uwzględnią likwidację barier w celu rozszerzenia listy obiektów o pełnej dostępności dla osób niepełnosprawnych,
- I prowadzenie wnikliwej oceny zatwierdzanych projektów architektonicznych odnośnie dostosowania do potrzeb osób niepełnosprawnych, z uwzględnieniem rozwiązań przeciwdziałających dyskryminacji w dostępie do obiektu oraz konsekwentna kontrola obiektów przy odbiorach technicznych,
- I wprowadzanie mechanizmów prawnych systemu ulg dla właścicieli i zarządców budynków oraz lokali użytkowych za przeprowadzenie inwestycji mających na celu zapewnienie pełnej dostępności dla osób niepełnosprawnych,
- I wprowadzenie zapisów prawnych o konieczności zapewnienia dostępności dla osób niepełnosprawnych w umowach: na dzierżawę lokali użytkowych, w zezwoleniach na działalność handlową w miejscach publicznych, w umowach na dotację imprez ogólnodostępnych pokrywanych ze środków publicznych i konsekwentna kontrola zapisów w tych umowach w czasie ich obowiązywania,
- I stałe szkolenia w zakresie projektowania uniwersalnego służb odpowiadających za dostępność przestrzeni publicznej,
- I ujednolicenie systemu oznakowania pionowego i poziomego przestrzeni miejskiej dla różnych grup niepełnosprawności, wypracowanie a następnie wdrożenie standardów projektowych w zakresie projektowania przyjaznego w ścisłej współpracy z lokalnymi organizacjami osób niepełnosprawnych,
- I stworzenie systemu ewidencji przestrzennej miejsc dostępnych dla osób niepełnosprawnych (tzw. mapy dostępności) oraz ich promocja jako miejsc przyjaznych osobom niepełnosprawnym,
- I zapewnienie w pełni dostępnego budownictwa mieszkaniowego dla osób starszych i niepełnosprawnych, ocena oferty deweloperskiej pod kątem dostępności dla osób z ograniczeniami ruchowymi,
- I wdrażanie zasad Agendy 22 uwzględniającej współpracę z organizacjami osób niepełnosprawnych w polityce samorządów lokalnych oraz przedsiębiorstw sektora publicznego.

Dostępność przestrzeni w procedurach przetargowych

Narzędziem do egzekwowania przez podmioty realizujące inwestycje miejskie mogą być umowy i procedury przetargowe, które powinny zawierać zapisy o konieczności stosowania udogodnień dla osób niepełnosprawnych. W 2006 r. w ramach projektu Unii Europejskiej wydano publikację „**Budownictwo dla wszystkich – Dobre intencje nie wystarczą**” – jako przewodnik do wprowadzenia dostępności w budownictwie poprzez zamówienia publiczne.

Projekt Budownictwo dla Wszystkich podaje wytyczne dotyczące trzech głównych obszarów:

1. Konieczności wyposażenia władz publicznych w wytyczne dotyczące utworzenia podstawowych kryteriów dostępności oraz metodyki wdrażania, krok po kroku, dostępności zgodnie z Dyrektywami UE dotyczącymi zamówień publicznych.
2. Konieczności udzielania informacji sektorowi prywatnemu oraz zainteresowanym stronom ze strefy zawodowej o tym, jak spełniać wymogi związane z kryterium dostępności.
3. Konieczności zintegrowania przedstawicieli organizacji osób niepełnosprawnych oraz w podeszłym wieku na poziomie europejskim, ogólnokrajowym jak i lokalnym z grupami zawodowymi i innymi zainteresowanymi, czyli władzami lokalnymi i regionalnymi, przemysłem budowlanym, producentami dźwigów osobowych oraz architektami w celu propagowania i stworzenia trwałego i perspektywicznego, konstruktywnego dialogu.

Głównym celem projektu „Budownictwo dla Wszystkich” było obudzenie świadomości dotyczącej dostępności środowiska przestrzennego (budynki, przestrzeń zewnętrzna, pomieszczenia) oraz udzielenie praktycznych wskazówek dla osób przygotowujących zamówienia publiczne związane z pracami projektowymi i budowlanymi zgodnie z dyrektywami Unii Europejskiej dotyczącymi zamówień publicznych^{22,23}. Dyrektywy te tworzą ramy dla instytucji zamawiających do **propagowania pełnej dostępności środowiska przestrzennego dla wszystkich**, łącznie z osobami niepełnosprawnymi, w podeszłym wieku i innymi, którzy mają czasowe ograniczenia mobilności – zarówno w kontekście budynków publicznych, jak i środowiska zewnętrznego, czyli ulic, chodników, dróg jak i wszelkich robót zamówionych przez sektor publiczny. Wdrażanie Dyrektyw koordynujących procedury udzielania kontraktów przy zamówieniach publicznych jest dopilnowanie, by pieniądze podatników były wydawane tak, by otrzymać „**najkorzystniejszą relację jakości do ceny**”,

22 Dyrektywa 2004/17/EC Parlamentu Europejskiego oraz Rady Europy z dnia 31 marca 2004 r.

23 Dyrektywa 2004/18/EC Parlamentu Europejskiego oraz Rady Europy z dnia 31 marca 2004 r.

24 | Działania samorządów w zakresie dostępu do przestrzeni publicznej

szanując jednocześnie zasady równorzędnego traktowania, niedyskryminacji oraz przejrzystości²⁴.

Samorządy lokalne mogą włączyć kryteria społeczne do warunków zamówienia publicznego, a tymi kryteriami mogą być na przykład:

- | zatrudnienie przy realizacji przedmiotu zamówienia osób niepełnosprawnych,
- | preferowanie szkolenia zawodowego „na placu budowy”,
- | zatrudnianie ludzi mających poważne problemy z osiągnięciem integracji,
- | zwalczanie bezrobocia,
- | zatrudnianie ludzi długo pozostających bez pracy,
- | szkolenie bezrobotnych i młodocianych,
- | stosowanie się do postanowień podstawowych Konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) przy założeniu, że takie postanowienia nie zostały uwzględnione w prawie państwowym.

Niniejsze warunki realizacji zamówienia mogą stać się częścią zamówienia, a zwycięzca przetargu musi je respektować w trakcie realizacji zamówienia²⁵. Do specyfikacji przetargowej można również wprowadzić dodatkowe punkty za kryteria społeczne, np. wcześniejsze zatrudnianie osób niepełnosprawnych czy status zakładu pracy chronionej. Dokonując ostatecznego wyboru oferenta przy uwzględnieniu najbardziej korzystnej ekonomicznie oferty, władze publiczne mogą przyjąć dostępność i względy społeczne jako jedno z warunków.

Do specyfikacji przetargowej podmiot publiczny może wprowadzić zapis, który pozwoli również na wyłączenie, na etapie wyboru, tych kandydatów, którzy byli już skazani za naruszenie praw związanych ze sprawami społecznymi i zatrudnieniem, łącznie ze sposobami zwalczania dyskryminacji w zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Zastosowanie tych zasad pozwoli instytucjom zamawiającym zdefiniować i przedstawić kryteria niedyskryminacyjne przy konsultacjach z osobami niepełnosprawnymi²⁶.

Autorzy podręcznika „Budownictwo dla wszystkich” uważają, że dzięki stosowaniu zasad projektowania dla wszystkich i wprowadzenia ich do procedur przetargowych, zamówienia publiczne mogą przyczynić się do lepiej funkcjonującego, wygodniejszego i bezpieczniejszego środowiska dla wszystkich członków społeczeństwa.

24 Build for All – Reference Manual, Luksemburg 2006 www.build-for-all.net/en/documents, s.14.

25 Build for All – Reference Manual, Luksemburg 2006 www.build-for-all.net/en/documents, s. 17.

26 Build for All – Reference Manual, Luksemburg 2006 www.build-for-all.net/en/documents, s. 21.

Istotną rolę w kształtowaniu dostępności odgrywa „społeczna odpowiedzialność” podmiotów działających w przestrzeni publicznej. Komisja Europejska definiuje społeczną odpowiedzialność przedsiębiorstw jako „koncepcję, dzięki której przedsiębiorstwa włączają troskę o dobro społeczne i środowiskowe w działalność biznesową i ich interakcje na zasadzie dobrowolności z zainteresowanymi stronami”²⁷.

Dyrektywy unijne o zamówieniach publicznych nie obligują instytucji zamawiających do umieszczenia kryterium dostępności w zaproszeniach do składania ofert, jednak warto zauważyć, że przyjęcie takiej praktyki przynosi znaczne korzyści. W niektórych krajach prawodawstwo państwowe wymaga takiego obowiązku i jest gorąco popierane²⁸. Może to być dodatkową motywacją do rozszerzenia dostępności i zwiększenia aktywności osób niepełnosprawnych.

Projektowanie dla wszystkich w obszarach zabytkowych

Trudnym zagadnieniem jest kwestia dostosowywania obiektów zabytkowych do potrzeb osób niepełnosprawnych. Opór służb konserwatorskich jest bardzo silny i w wielu sytuacjach konserwatorzy zabytków nie dopuszczają jakichkolwiek zmian w strukturach historycznych. Wszystkie bariery, związane z brakiem dostępności obiektów i przestrzeni zabytkowej, **„nie powinny jednak eliminować możliwości dostępu do tych obiektów i użytkowania ich przez osoby niepełnosprawne**, tym bardziej że większość z nich, z uwagi na swoją architekturę, funkcję i zawarte w nich niekiedy unikatowe zbiory, przedstawiają dużą wartość dla kultury narodowej i światowej”²⁹.

Przygotowując dostosowanie obiektu lub przestrzeni zabytkowej, należy z bardzo dużą troską podejść do oryginalnej struktury historycznej. Każdy obiekt i przestrzeń wymaga od architekta bardzo dokładnej analizy oraz inwentaryzacji w celu znalezienia rozwiązania najbardziej satysfakcjonującego wszystkie strony procesu modernizacyjnego tj. użytkownika, konserwatora zabytków i inwestora (właściciela). Tylko rzeczowa dyskusja między tymi trzema uczestnikami adaptacji przestrzeni historycznych może prowadzić do rozsądnych rozwiązań. Aby jednak do nich dojść, prof. Hanna Grabowska-Pałecka wskazuje na konieczność posiadania przez uczestników procesu projektowego, wiedzy i doświadczenia w zakresie:

27 Build for All – Reference Manual, Luksemburg 2006 www.build-for-all.net/en/documents, s.11.

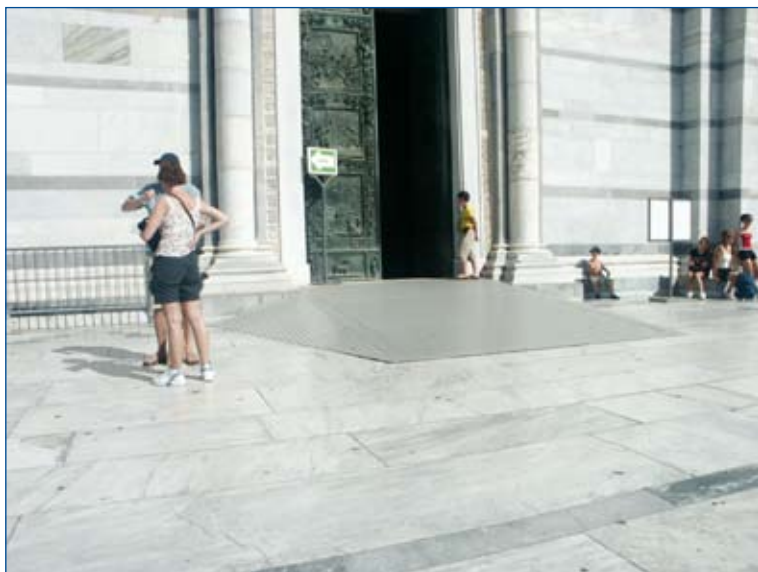
28 Build for All – Reference Manual, Luksemburg 2006 www.build-for-all.net/en/documents, s. 24.

29 Grabowska-Pałecka H., Niepełnosprawni w obszarach i obiektach zabytkowych. Problemy dostępności, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2004, s. 162-163.

26 | Działania samorządów w zakresie dostępu do przestrzeni publicznej

- | praw osób niepełnosprawnych wynikających z obowiązujących, antydiskryminacyjnych aktów prawnych (np. Konstytucja RP),
- | wiedzy o możliwościach poruszania się i percepcji osób niepełnosprawnych,
- | wiedzy o zrealizowanych na świecie podobnych adaptacjach oraz
- | wiedzy o współczesnych możliwościach alternatywnego udostępniania obiektów z wykorzystaniem technicznych i informatycznych rozwiązań.

Realizacje polskie i zagraniczne pokazują, że istnieje możliwość znalezienia kompromisu w zakresie udostępnienia obiektów zabytkowych przy zachowaniu równoprawnego dostępu. Jako najbardziej spektakularne adaptacje obiektu o dużej wartości historycznej jest udostępnienie do zwiedzania osobom niepełnosprawnym Akropolu w Atenach. Bardzo trudny, leżący na wzgórzu zespół unikatowych budowli został w 2004 r. przystosowany do zwiedzania przez osoby z ograniczoną mobilnością. Również inne bardzo znane zabytki jak: bazylika w Pizie (fot. 1), Koloseum w Rzymie, Luwr w Paryżu, katedra w Uppsali i Lionie (fot. 2), bazylika NMP w Gdańsku czy mosty w Wenecji zostały przystosowane do zwiedzania przez osoby niepełnosprawne. Często są to proste adaptacje w postaci metalowych lub drewnianych pochylni dla niwelacji progów, ale czasami jest to wprowadzenie dźwigów, aby pokonać większe wysokości. Istotną kwestią jest, aby adaptując obiekty zabytkowe udostępnić w miarę możliwości główne wejście.

Fot. 1. Tymczasowy podjazd dla wózków inwalidzkich przed Katedrą w Pizie (Włochy), (zdj. M. Wysocki).

Fot. 2. Nowoczesna winda w zabytkowej strukturze Katedry w Lionie (Francja), (zdz. M. Wysocki).

Przy adaptacji obiektów zabytkowych można kierować się zasadą stosowania rozwiązań ułatwiających poruszanie się osób niepełnosprawnych, które nie są na trwale związane z historyczną, autentyczną strukturą obiektu (fot. 1). Takie rozwiązanie zastosowano przy dostosowaniu tras turystycznych na Akropolu, gdzie wszystkie urządzenia dźwigowe i pochylnie w minimalnym stopniu ingerują w historyczną strukturę.

Brak dostępności do obiektów użyteczności publicznej z jednej strony jest wynikiem wieloletnich zaniedbań, ale z drugiej strony w dużej mierze zależy od świadomości społecznej i wiedzy na temat potrzeb osób niepełnosprawnych. W Polsce mamy dobre Prawo budowlane, ale egzekwowanie jego zapisów jest bardzo ograniczone. Odpowiedzialność za to ponoszą lokalne inspektoraty nadzoru budowlanego, które nie powinny dopuszczać do użytkowania obiektów nie spełniających wymogów dostępności dla osób niepełnosprawnych. Oczywiście odpowiedzialność za jakość przestrzeni publicznej ponoszą również projektanci i wykonawcy oraz przyszli zarządcy i użytkownicy. Warto tutaj przytoczyć

przykład modernizacji Małego Rynku w Krakowie (fot. 3). Remont, który kosztował 12 mln zł sprawił, że wjazd wózkiem inwalidzkim na podwyższoną część Małego Rynku jest możliwy tylko z jednej strony, od ulicy Mikołajskiej. Po przejechaniu trzech pochylni osoba na wózku napotyka niestety schody, uniemożliwiające zjechanie mu w kierunku ul. Siennej³⁰. Obecnie rozważa się możliwość zamontowania platformy przyschodowej, która dodatkowo podniesie koszt inwestycji. W czasie tej modernizacji nie przewidziano również udostępnienia lokali użytkowych dla osób poruszających się na wózkach. Niepełnosprawny może jedynie skorzystać z letnich ogródków, a podczas zimy i złej pogody pozostaje mu omijać kawiarnie i restauracje przy rynku, nie wspominając już o możliwości podjęcia w nich pracy. Przykład ten ukazuje brak zrozumienia potrzeb osób niepełnosprawnych oraz brak odpowiedzialności za wydatkowanie pieniędzy publicznych na realizację, z której nie mogą korzystać wszyscy użytkownicy.

Istnieje również wiele przykładów, gdzie prawidłowo zaprojektowany i wykonany podjazd dla osób poruszających się na wózkach jest zastawiany przez innych użytkowników przestrzeni, nieświadomych potrzeb osób niepełnosprawnych (fot. 5).

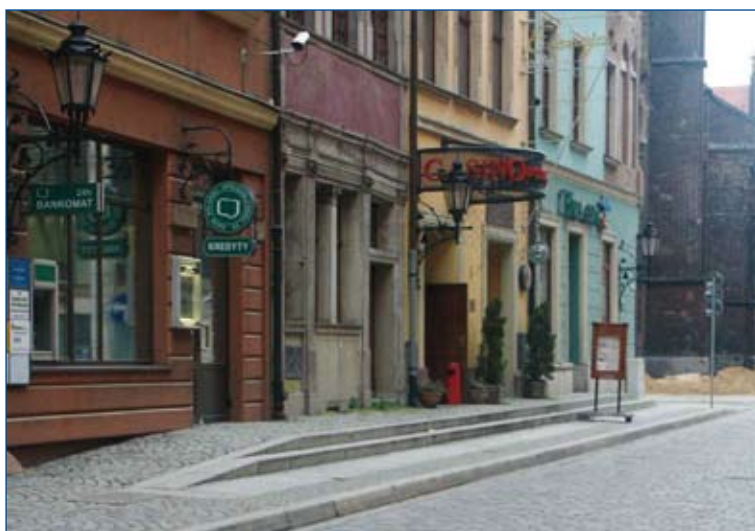

Fot. 3. Modernizacja Małego Rynku w Krakowie. Pochylnie prowadzą bezpośrednio na schody od ulicy Siennej (zdj. M. Wysocki).

30 Romanowski P.: Mały Rynek: blaszana pochylnia na schodkach?, Gazeta Wyborcza, dodatek Gazeta Krakowska z dnia 31 lipca 2007, www.gw.pl.

Fot. 4. Zdjęcie ukazuje bezsensowność wykonania pochylni dla niepełnosprawnych przed apteką w Gdańsku. Przed pochylnią znajdują się trzy stopnie, które są barierą nie do pokonania przez osobę poruszającą się na wózku (zdj. M. Wysocki).

Fot. 5. Wrocław. Przejazd wózkiem inwalidzkim jest niemożliwy z uwagi na zastawienie prawidłowo wykonanego podjazdu donicami z zielenią i reklamą ustawioną na chodniku (zdj. M. Wysocki).

Standardy projektowania dla wszystkich

Stworzenie społeczeństwa równych szans³¹ polega na tym, że wszyscy mają równe prawa i obowiązki i tych, którzy są dyskryminowani poprzez nieprzyjazne środowisko przestrzenne wspiera się poprzez tworzenie dostępnego im otoczenia. W tym celu propaguje się idee i standardy projektowania uniwersalnego.

Projektowanie dla wszystkich wyzwaniem dla profesjonalistów

Przy projektowaniu nowych i modernizacji starych obiektów należy dążyć do tego, aby osoby niepełnosprawne na równi z pełnosprawnymi mogły z nich korzystać bez żadnych ograniczeń. Samodzielność fizyczna i psychiczna osób niepełnosprawnych zwiększa szanse na ich integrację w społeczeństwie. Im bardziej osoba niepełnosprawna może poruszać się samodzielnie, tym bardziej jest niezależna od innych i łatwiej zostaje zaakceptowana przez środowisko.

Historyczne wzorce użytkownika, człowieka dla którego projektuje się budynki i ich otoczenie, propagowane w minionych wiekach m. in. przez Witruwiusza, Leonarda da Vinci³² czy Le Corbusiera, zastępowane są ideą projektowania, uwzględniającego różnorodność użytkowników. Istotą współczesnego projektowania jest poznanie odbiorcy, tak aby *“(...) różnorodność wymiarów, percepcji, zdolności ruchowych i poznawczych została uwzględniona przy kształtowaniu środowiska, ponieważ wszyscy mają pragnienie, potrzebę i prawo do bycia niezależnymi, wyboru własnego sposobu życia i do życia bez barier stawianych przez środowisko na ich drodze”*³³.

Przestrzeń publiczna powinna być kształtowana z myślą o potrzebach wszystkich ludzi, zarówno sprawnych (mieszczących się w kanonach wzorca ergonomicznego), jak i osób, które mają trudności w poruszaniu się, ze szczególnym zwróceniem uwagi na osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich, osoby niewidome czy słabowidzące. Projektowanie z myślą o wszystkich użytkownikach jest podstawową powinnością architekta, gdyż poprzez dobre rozwiązania projektowe można zapewnić samodzielność i bezpieczeństwo szerokiemu gronu odbiorców³⁴.

Standardy projektowania dla wszystkich powinny objąć:

31 Komisja Europejska ogłosiła rok 2007 Europejskim Rokiem Równych Szans dla Wszystkich.

32 Homo quadratus według Witruwiusza – studia proporcji człowieka [w:] Ernst Ullmann, Leonardo da Vinci, Arkady, Warszawa 1984, str.93.

33 ECA – European Concept for Accessibility – Technical Assistance Manual, 2003.

34 Wysocki M.: Kształtowanie przestrzeni dostępnej jako element bezpieczeństwa i integracji osób niepełnosprawnych, Konferencja Naukowa Przestrzeń Bezpieczna – urbanistyczne i architektoniczne uwarunkowania kształtowania przestrzeni miejskiej dla zwiększenia bezpieczeństwa mieszkańców, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2005.

- | dostosowanie ciągów komunikacyjnych na dojściu do budynku,
- | dostosowanie głównego wejścia do budynku,
- | komunikację poziomą i pionową w budynku,
- | dostosowanie pomieszczeń sanitarnych,
- | zapewnienie odpowiedniej informacji wizualnej i głosowej w zależności od rangi i rodzaju obiektu.

Ciągi komunikacyjne w mieście

Duże znaczenie dla samodzielności poruszania się osób niepełnosprawnych, które mają ograniczenia ruchowe lub trudności w percepcji przestrzeni, jest odpowiednie przygotowanie ciągów komunikacyjnych. Należy brać pod uwagę sposób poruszania się i drogę, jaką ma pokonać osoba niepełnosprawna od przystanku komunikacji zbiorowej do wejścia do budynku. Odpowiednie oznakowanie i wykonanie ciągów komunikacyjnych musi gwarantować bezpieczne dotarcie do budynku. Z jednej strony należy pogodzić potrzeby osób poruszających się na wózkach – czyli obniżenie krawężników do max. 2 cm, a z drugiej strony czytelne oznakowanie krawędzi jezdni dla osób niewidomych oraz słabowidzących.

Osoby z dysfunkcjami wzroku zwracają uwagę, że obniżanie krawężników na skrzyżowaniach, które dobrze służą osobom poruszającym się na wózkach może być dla nich zagrożeniem. Wprowadzając specjalne fakturowe oznaczenia ostrzegawcze tzw. fakturę guzkową (ang. *tactile warning*), można ograniczyć niekontrolowane wejście osoby niewidomej na jezdnię.

W polskich miastach niestety jeszcze rzadko spotyka się w pełni bezpieczne i odpowiednio oznakowane skrzyżowania, a które powinny posiadać:

- | sygnalizację dźwiękową,
- | udźwiękowione przyciski wzbudzania sygnalizacji świetlnej,
- | fakturę i kontrastujący kolor pasów ostrzegawczych przed dojściem do przejścia dla pieszych,
- | pas kierunkowy na przejściu dla pieszych,
- | obniżenie krawężników do wysokości max. 2 cm i szerokości min. 1,0 m na przejazd dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich.

Praktycznie w Polsce nie są stosowane oznaczenia w postaci płytek kierunkowych (fot. 6), które przeznaczone są do wskazywania osobom z dysfunkcjami wzroku tras wolnych od przeszkód oraz bezpiecznego kierowania

32 | Standardy projektowania dla wszystkich

na przejścia dla pieszych lub do głównych wejść do budynków. Płytki z fakturą o podłużnych paskach stosuje się również do oznaczania tras bezpiecznego poruszania się:

- l w dużych obiektach handlowych,
- l w obiektach obsługi podróżnych – terminalach lotniczych, portowych i na dworcach kolejowych oraz
- l w obiektach sportowych i biurowych.

Fot. 6. Bratysława. Oznaczenia fakturowe tzw. kierunkowe (zdj. M. Wysocki).

Innym problemem występującym w naszych miastach są źle zlokalizowane i nie dostosowane miejsca postojowe dla osób niepełnosprawnych. Miejsca te często znajdują się z dala od głównego wejścia do budynku i nie posiadają odpowiednich wymiarów³⁵. Służby miejskie ustawiają jedynie odpowiedni znak i malują „kopertę”, nie zwracając uwagi na dostępność (fot. 7). Standardem powinno być sytowanie w pełni wymiarowych miejsc postojowych dla osób niepełnosprawnych w najbliższej odległości do wejścia głównego budynku oraz obniżenie krawężnika, tak aby osoba niepełnosprawna na wózku mogła przedostać się na chodnik bez konieczności poruszania się po jezdni.

³⁵ Podstawowy wymiar miejsca postojowego w układzie prostopadłym do osi jezdni wynosi minimum 3,6 m x 5,0 m, a przy układzie równoległym minimum 3,6 m x 6,0 m, § 21.1. Rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. 02.75.690).

Fot. 7. Miejsce postojowe odpowiednio oznakowane, ale nie spełniające standardów dostępności dla niepełnosprawnych, zbyt wąskie i bez obniżenia krawężników. Zdjęcie wykonane w Gdyni podczas warsztów studenckich „Miasta bez barier” (zdj. A. Bąk).

Dostosowanie głównego wejścia do budynku

Standardem w projektowaniu dla wszystkich jest dostosowanie głównego wejścia do budynku zgodnie z potrzebami osób o ograniczonej mobilności. Niestety wielu projektantów zapis w Prawie budowlanym nakazującym dostosowanie budynku do potrzeb osób niepełnosprawnych interpretuje tak, że wystarczy dostosować dowolne wejście do obiektu, tak więc pozwolenia na budowę dostają obiekty, gdzie dostępność rozwiązana jest np. poprzez halę podziemnego garażu. Takie rozwiązania w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii uznawane są za dyskryminujące osoby niepełnosprawne i są niezgodne z prawem. Należy pamiętać, że **zasada projektowania dla wszystkich nie dopuszcza rozdzielania ruchu sprawnych i niepełnosprawnych przy wejściu do obiektu** i jest powszechnie uważane za akt dyskryminacji.

Odstępstwa od udostępnienia głównego wejścia można dopuścić jedynie przy adaptacji obiektów zabytkowych i tylko w takich sytuacjach, gdzie nie ma możliwości wykonania podjazdu lub windy od strony głównego wejścia. Wszystkie nowe obiekty oferujące dostępność poprzez rozdzielenie ruchu niepełnosprawnych i sprawnych należy uznać za dyskryminujące.

Dostępność głównego wejścia wiąże się często z koniecznością pokonania odpowiedniej wysokości, aby dostać się na poziom parteru. Należy wtedy wykonać pochylnie o spadku nie większym niż **6% w przypadku pochylni niezadaszonych i 8% dla pochylni zadaszonych** i zlokalizowanych w budynkach.

Wartości te dotyczą pochylni przy różnicy poziomów większej niż 0,5 m³⁶. Standardem powinno być jednak **lokalizowanie wejść do budynków na poziomie terenu**. Ułatwia to dostanie się do obiektu wszystkim, bez względu na ograniczenia w mobilności i jednocześnie ogranicza się zapotrzebowanie na miejsca pod pochylnię. W wielu przypadkach dodatkowa pochylnia zmniejsza szerokość chodnika i staje się przeszkodą dla innych użytkowników.

Zapisy o dostosowaniu obiektów użyteczności publicznej powinny pojawić się w planach zagospodarowania przestrzennego, gdyż przy jakiegokolwiek modernizacji ciągów komunikacyjnych dochodzi do „konfliktu interesów” pomiędzy zarządem dróg a właścicielami budynków przy modernizowanym ciągu pieszym. Brak koordynacji robót i porozumień z zarządcami budynków prowadzi do pozostawienia progów i pojedynczych schodków przed wejściami. Progi, które przekraczają 2 cm stają się barierą, której samodzielnie nie mogą pokonać osoby poruszające się na wózkach oraz niebezpieczną „pułapką” dla innych użytkowników przestrzeni (fot. 8).

W budynkach wielorodzinnych stosuje się często domofony z klawiaturą sensoryczną, z której nie mogą skorzystać osoby niewidome (fot. 9). Zamiast tego typu przycisków powinna być montowana klawiatura przyciskowa uniemożliwiająca przypadkowe naciśnięcie klawisza z czytelnym dla niewidomych oznaczeniem klawisza środkowego (z numerem 5).

Fot. 8. Progi, które mają wysokość większą niż 2 cm są barierą architektoniczną dla osób poruszających się na wózkach. Zdjęcie wykonane w Gdyni podczas warsztów studenckich „Miasta bez barier” (zdj. P. Folwarski).

³⁶ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie – § 70 (Dz.U.02.75.690).

Fot. 9. Domofony z przyciskami sensorycznymi nie spełniają wymogów dostępności (zdj. M. Wysocki).

Komunikacja pozioma i pionowa w budynkach

Odpowiednio dostosowana komunikacja wewnątrz budynku powinna zapewnić bezpieczne poruszanie się osobom niepełnosprawnym. Bezpieczeństwo powinno być zagwarantowane zarówno podczas wchodzenia i poruszania się w obiekcie, jak również podczas ewakuacji w przypadku pożaru. Posadzka i schody powinny mieć powierzchnię antypoślizgową i czytelne oznaczenie pierwszego i ostatniego stopnia biegu schodowego³⁷.

W budynkach wielorodzinnych od 2002 r. wymaga się, aby **wszystkie mieszkania na pierwszej kondygnacji były dostępne dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich z poziomego terenu**³⁸. Pomimo tego budowane są obiekty mieszkalne, gdzie należy pokonać kilka lub kilkanaście schodów do mieszkań na parterze. Stosowanie platform przyschodowych, które używane były w przypadkach adaptacji istniejących obiektów – w obecnych uwarunkowaniach prawnych nie powinno być akceptowane przez urzędy wydające pozwolenia na budowę, a szczególnie przez inspektorów nadzoru budowlanego przy odbiorze technicznym budynku. Platformy przyschodowe mogą być stosowane tylko w uzasadnionych przypadkach i to głównie przy modernizacji istniejących obiektów i przy braku możliwości zastosowania innych rozwiązań dla komunikacji pionowej. Platformy przyschodowe są niewygodne w użytkowaniu i często ograniczają szerokość przejść ewakuacyjnych.

37 Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dn. 7 kwietnia 2004 r. – §71 ust 4.

38 Rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. – §16 ust 1.

Korytarze w budynkach

Szerokość korytarzy w budynkach wielorodzinnych jest określona na min. 1,2 m i jest to szerokość zbyt mała, aby osoba na wózku mogła swobodnie zawrócić. Wielu deweloperów w celu pozyskania jak największej powierzchni użytkowej mieszkań stosuje minimalne wymiary nawet przy bardzo długich korytarzach. Staje się to dużym utrudnieniem dla osoby poruszającej się na wózku inwalidzkim, która nie może wykonać pełnego obrotu. **Odpowiednia szerokość korytarza (min. 1,5 m)** i pole manewru przed drzwiami powinno być standardem, który zapewni, że osoba na wózku nie tylko będzie mogła wybierać różne oferty przy zakupie mieszkania, ale również, gdy w wyniku wypadku lub choroby będzie musiała poruszać się na wózku inwalidzkim, nie będzie miała utrudnionego wejścia lub wyjścia z mieszkania.

Schody i poręcze

Wymogiem prawnym wprowadzonym w 2004 r. rozporządzeniem ministra infrastruktury jest stosowanie **oznaczeń kontrastowych na biegach schodowych**. Takie oznaczenie powinna mieć **krawędź pierwszego i ostatniego stopnia biegu schodowego**³⁷. Dodatkowo, co nie jest uwzględnione w powyższym rozporządzeniu, należałoby **przed schodami** prowadzącymi w dół **zamontować ostrzegawcze pasy fakturowe o szerokości min. 60 cm** w odległości około **50 cm od krawędzi schodów**. Podobne oznaczenie, ale o innej fakturze powinno pojawić się przed schodami prowadzonymi do góry.

Dla osób starszych i z dysfunkcjami wzroku należy instalować **poręcze na wysokości 70-80 cm i 90-100 cm** równoległe do biegu schodowego³⁹. Dodatkowo poręcze powinny wychodzić **poza pierwszy i ostatni stopień na min. 30 cm**. Ułatwia to zdecydowanie poruszanie się po schodach osobom starszym i z niedowładem nóg. W budynkach użyteczności publicznej i budownictwa wielorodzinnego przyjmuje się **maksymalną wysokość stopnia 17,5 cm**, dla schodów zewnętrznych ta wartość wynosi **15 cm**⁴⁰. Dla bezpieczeństwa poruszania się osób starszych i niepełnosprawnych schody powinny być wykonywane **bez nosków i podcięć**⁴¹.

Dla osób niewidomych i słabowidzących bardzo przydatne są krótkie opisy w brajlu i w piśmie wypukłym, które pozwalają na pozyskanie podstawowych informacji (fot. 10). W rozwiązaniach zagranicznych można również zobaczyć

39 W polskim prawie mówi się tylko o poręczach na wysokości 90 cm (Rozporządzenie MI 2002 – §16 ust. 1), standardy międzynarodowe wskazują na potrzebę montażu podwójnych poręczach na wysokości 75 i 90 cm mierząc od górnej krawędzi czoła stopni schodów.

40 Rozporządzenie Ministra Infrastruktury 2004 – § 68 ust.1

41 Warunek stosowania stopni bez nosków i podcięć powinien być stosowany w myśl zasad projektowania włączającego we wszystkich obiektach, a nie jak stanowi § 69 ust.8 Rozporządzenia MI z 2002 r. ogranicza się jedynie do obiektów opieki zdrowotnej i budynków zamieszkania zbiorowego przeznaczonych dla osób starszych i niepełnosprawnych.

na poręczach oznaczenia fakturowe informujące osoby z dysfunkcjami wzroku o zbliżaniu się do końca biegu schodowego.

Fot. 10. Dzięki oznaczeniom na poręczach osoba niewidoma może zorientować się, na którym poziomie budynku znajduje się obecnie⁴².

Dźwigi osobowe

Przy planowaniu komunikacji pionowej przy użyciu dźwigów osobowych należy także uwzględnić zasady projektowania dla wszystkich. W tym przypadku standardem powinna być powszechna dostępność, czyli odpowiednie wymiary (**min. 110 na 140 cm**, tak aby możliwy był wjazd jednej osoby na wózku z opiekunem), otwierane automatycznie drzwi, **poręcze na wysokości 90 cm** i czytelny system informacji dostosowany również dla osób niewidomych (**oznaczenia w brajlu i systemy głośnomówiące**) oraz dla osób niesłyszących (**czytelna informacja wizualna**)⁴³. Dodatkowym wyposażeniem w dużych windach powinno być **rozkładane siedzisko dla osób starszych oraz lustro naprzeciw drzwi**, tak aby osoba na wózku mogła obserwować ich otwarcie i wyjechać z windy tyłem⁴⁴.

W nowo oddawanych obiektach można jednak zaobserwować, że panele sterownicze montowane są w kabinach dźwigów osobowych bez spełniania zaleceń normy europejskiej (fot. 11). Pokazane poniżej fotografie ukazują, że znajomość normy przez pracowników nadzoru budowlanego nie jest zadowalająca i pozwalają oni na użytkowanie takich urządzeń, które nie są zgodne z normą. Według zaleceń normy na zdjęciu 11a brak jest wyróżnienia przycisku na poziomie wyjścia (powinien być wyższy o 2 mm od pozostałych), na zdjęciu 11b – jest nielogiczny układ przycisków przystanków, a na zdjęciu 11c – brak opisów w brajlu i wyróżnienia przycisku parteru.

42 Zeleny D. (red): Bauen ohne Barrieren. Leitfaden für NRW-Landesimmobilien, BLB NRW, Düsseldorf, 2008, s. 16.

43 Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 7 kwietnia 2004 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie – § 193 ust. 2a „Kabina dźwigu osobowego dostępna dla osób niepełnosprawnych powinna mieć szerokość co najmniej 1,1 m i długość 1,4 m, poręcze na wysokości 0,9 m oraz tablicę przyzywową na wysokości od 0,8 m do 1,2 m w odległości nie mniejszej niż 0,5 m od naroża kabiny z dodatkowym oznakowaniem dla osób niewidomych i informacją głosową.” (Dz. U. z 2004 r. Nr 109, poz. 1156).

44 Przepisy bezpieczeństwa dotyczące budowy i instalowania dźwigów – Szczególne zastosowania dźwigów osobowych i towarowych - Część 70: Dostępność dźwigów dla osób, w tym osób niepełnosprawnych (norma EN-PN 81-70, 2003 zharmonizowana z Dyrektywą 95/16/WE).

Fot.11. Rozmieszczenie przycisków na panelach sterowniczych w kabinach dźwignów osobowych: windach, prawidłowe (fot. 11a) i nieprawidłowe (fot. 11b), i rozmieszczenie prawidłowe, ale bez oznaczeń wypukłych i w brajlu (fot. 11c). Żadne z tych rozwiązań jednak nie spełnia pełnych wymogów dostępności i normy EN-PN 81-70 (zdj. M. Wysocki).

Dostosowanie pomieszczeń sanitarnych

Przyjęto się, że dostosowanie pomieszczeń sanitarnych odnosi się głównie do osób z ograniczeniami ruchowymi, szczególnie tych, które poruszają się na wózkach inwalidzkich. W ich przypadku należy zapewnić możliwość pełnego obrotu wózkiem (**powierzchnia koła o średnicy 150 cm**) z możliwością bocznego ustawienia wózka wzdłuż miski ustępowej. Toaleta powinna być zaopatrzona w odpowiednie **uchwyty i poręcze** umożliwiające osobie niepełnosprawnej przesiedanie się z wózka. Wyposażeniem standardowym powinna być również **umywalka bezsyfonowa** i **uchylne lustro**. Nie należy ignorować również potrzeb innych użytkowników, szczególnie osób słabowidzących, dla których zastosowanie odpowiednich **kontrastów na ścianach** może zdecydowanie ułatwić korzystanie z toalet publicznych.

W budynkach użyteczności publicznej powinno istnieć dodatkowe wyposażenie w postaci przycisków alarmowych w zasięgu ręki osoby siedzącej na sedesie, aby mogła ona wezwać pomoc w przypadku, gdyby poczuła się źle.

Toalety w nowo powstających budynkach użyteczności publicznej są generalnie przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych, gdyż wymaga tego Prawo budowlane. Inaczej jest w przypadku toalet i łazienek w mieszkaniach w budynkach wielorodzinnych. Tutaj ustawodawca zadbał jedynie o konieczność zachowania minimalnej szerokości w świetle ościeżnicy drzwi łazienkowych⁴⁵.

Do standardów projektowych wynikających z idei projektowania dla wszystkich należałoby wprowadzić **obligatoryjny zapis dotyczący minimalnych wymiarów łazienek mieszkalnych**. Zapis ten miałby służyć ograniczeniu nakładów finan-

⁴⁵ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie – §79 ust. 1 (Dz. U. z 2002 r. Nr 75, poz. 690).

sowych na modernizację mieszkania (przestawianie ścianek wewnętrznych w celu powiększenia pomieszczenia łazienki) w przypadku, gdy osoba mieszkająca w danym lokalu będzie zmuszona do poruszania się na wózku inwalidzkim. Takie zapisy obowiązują już w Szwecji i Francji, gdzie samorząd lokalny musi pokryć koszty dostosowania mieszkania do potrzeb osoby niepełnosprawnej – mieszkańca miejscowości. Wydaje się więc celowym, aby przy projektowaniu łazienek w nowych budynkach projektant przedstawił koncepcję możliwości adaptacji łazienki do potrzeb osób niepełnosprawnych, bez konieczności zmiany układu ścian działowych.

Do takich profilaktycznych dostosowań należy również montowanie odpływów kanalizacyjnych na poziomie posadzki, aby w przypadku konieczności modernizacji łazienki do potrzeb osób niepełnosprawnych można było wykonać kabinę prysznicową z odpływem w poziomie podłogi.

Przy projektowaniu dostępnych sanitariatów w obiektach użyteczności publicznej warto zwrócić uwagę, aby pomieszczenia te były dostępne zarówno dla odwiedzających je klientów, jak i dla samych pracowników. Gdy obiekt wymaga pomieszczeń higienicznych dla pracowników – łazienki, przebieralnie itp., należy zadbać również o ich dostosowanie do potrzeb osób z niepełnosprawnością. **Dostępność obiektów publicznych powinna być całościowa i powszechna, co zdecydowanie ułatwi zatrudnianie osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy.**

Fot. 12. Toaleta publiczna Mrągowie. W tym przypadku osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich mają utrudniony dojazd oraz mogą mieć kłopoty z otwarciem drzwi przez zbyt blisko zamontowane poręcze (zdj. M. Wysocki).

Fot. 13. Dobrze zaprojektowana toaleta powinna ułatwić osobie niepełnosprawnej przesiadanie się z wózka na miskę ustępową (zdjęcie wykonane podczas warsztatów „Miasta bez barier”).

Informacja w obiektach użyteczności publicznej

Samodzielność i bezpieczeństwo poruszania się osoby, która nie jest w pełni mobilna zależy od jej możliwości pozyskiwania i przetworzenia informacji o zagrożeniach oraz od tego ile barier architektonicznych i komunikacyjnych pojawi się na jej drodze. Przekaz informacyjny w większości przypadków nastawiony jest na kanał wzrokowy. Informacje o dostępności obiektu podają naklejane na drzwi numery i ikony, które niestety nie są odbierane przez osoby niewidome czy słabowidzące. Tym osobom należy więc dać możliwość pozyskania informacji poprzez słuch lub dotyk. Dostępność oparta tylko na wizualnym odbiorze przestrzeni sprawia, że osoby niewidome i z ograniczonym polem widzenia tracą poczucie bezpieczeństwa.

Istotnym czynnikiem zwiększającym aktywność osób niepełnosprawnych jest prawidłowo przygotowana informacja o dostępności budynków i przestrzeni publicznych, dostosowana do percepcji poszczególnych grup osób niepełnosprawnych. W szczególności osoby niewidome domagają się, aby oznaczenia i **napisy w budynkach** były również wykonywane **w brajlu lub pisane pismem wypukłym**. Wszelkiego rodzaju tablice informacyjne, szyldy, numery pokoi powinny być czytelne także dla osób słabowidzących oraz znajdować się na odpowiedniej wysokości dla osób niskich i poruszających się na wózkach.

Warto dla zwiększenia samodzielności poruszania się osób z dysfunkcją wzroku przygotować **plany budynków i przestrzeni zewnętrznych w wersji dotykowej**. Powinny być one montowane **wewnątrz obiektu, zaraz za wejściem do budynku**, tak aby osoby niewidome mogły je sprawnie odnaleźć. **Trasa do nich powinna być oznaczona odpowiednią fakturą posadzki**.

Standardem w obiektach administracji oraz w obiektach komunikacyjnych takich jak lotniska, dworce kolejowe lub autobusowe – powinno być stosowanie **pętli indukcyjnych**, które wzmacniają przekaz dźwiękowy dla osób słabosłyszących.

W wielu krajach w celu lepszego pozyskiwania informacji przez osoby słabowidzące i niewidome wprowadza się indywidualne odbiorniki informacji dźwiękowej oparte na **technologii fal radiowych (RFD) i fal podczerwonych**⁴⁶. Informacja jest wysyłana z nadajników umieszczonych nad wejściami do budynków lub wewnątrz nad drzwiami poszczególnych pokoi biurowych i jest słyszalna tylko przez osobę niewidomą przy pomocy specjalnego odbiornika. W chwili gdy osoba z odbiornikiem fal znajdzie się w zasięgu wiązki promieni podczerwonych, słycać zaprogramowaną informację np. dział obsługi klienta. Rozwiązania te stosowane są także do pozyskiwania informacji i poruszania się w przestrzeni zewnętrznej, np. przy przekraczaniu przejść dla pieszych. Terminale montowane mogą być nad wejściami do różnych budynków użyteczności publicznej, sklepów, restauracji, przystanków autobusowych itp. Popularnie oznaczenia te nazywane są „mówiącymi znakami” (ang. *talking signs*)⁴⁷ i stosowane są już od wielu lat w Stanach Zjednoczonych i w Japonii, a także w miastach europejskich. „**Mówiące znaki**” ułatwiają osobie niewidomej uzyskanie informacji o miejscu, w którym przebywa. System ten może być w przyszłości wykorzystywany również przez turystów poruszających się po nieznanym sobie mieście, aby pozyskiwać informację w swoim ojczystym języku⁴⁸. Przekazywane informacje dotyczące mijanych obiektów, punktów usługowych, ciekawych zabytków czy kawiarni i restauracji, pozwalają na swobodne i niezależne zwiedzanie miasta. Podobne rozwiązania stosowane są także w niektórych muzeach na świecie do samodzielnego zwiedzania wystaw, gdzie podawane informacje i opisy słowne mogą wzbogacić doznania wizualne. Zastosowanie opisów w standardach **audiodeskrypcji** pozwala na jednoczesne uczestniczenie w wydarzeniach kulturalnych lub artystycznych osobom z dysfunkcjami wzroku razem z osobami widzącymi.

46 Crandall B., Gerrey B., Brabyn J.: Remote infrared signage, The Smith-Kettlewell Eye Research Institute, San Francisco, <http://www.ski.org/Rehab/WCrandall/introts.html>.

47 Technologia ta opracowana w Stanach Zjednoczonych w Smith-Kettlewell Eye Research Institute w San Francisco i wykorzystywana jest do przekazu informacji o ważnych dla niewidomego miejscach (<http://www.ski.org/Rehab/WCrandall/introts.html>).

48 Wysocki M.: Designing of common space in architects' education (Tworzenie przestrzeni wspólnej w edukacji architektów), materiały II sympozjum „Architektura i Technika a zdrowie”, Gliwice, 5 października 2004 r.

Podsumowanie

Przestrzeń publiczna, będąc miejscem spotkań i interakcji mieszkańców, gdzie nawiązywane są kontakty społeczne wszystkich mieszkańców, powinna być pod szczególną opieką władz samorządowych. Aby przestrzeń dobrze służyła rozwojowi lokalnej społeczności musi być przyjazna wszystkim, czyli dostępna dla każdego, bez względu na jego sprawność ruchową lub poznawczą. Taka przestrzeń jest konieczna do zapewnienia pełnej integracji pomiędzy jej użytkownikami. Dostępna przestrzeń publiczna służy zacieśnianiu się więzi międzyludzkich i rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego.

W tworzeniu przestrzeni przyjaznej wszystkim użytkownikom – mieszkańcom i odwiedzającym miejscowość turystom – służy wdrażanie odpowiednich standardów projektowych opartych o idee projektowania dla wszystkich. Wdrożenie standardów uzależnione jest przede wszystkim od zrozumienia potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych przez projektantów, architektów oraz wszystkich decydentów zarządzających przestrzenią. Niebagatelną rolę odgrywa tutaj samorząd lokalny, który poprzez swoją politykę może wpływać na świadomość problemu niepełnosprawności wśród swoich mieszkańców i kreować takie działania, które będą sprzyjały tworzeniu dostępnej przestrzeni publicznej. Posiadając mechanizmy prawne, samorząd może promować takie rozwiązania, które będą prowadzić docelowo do większej aktywności wszystkich mieszkańców, w tym również osób niepełnosprawnych. Do tego celu można wykorzystać odpowiednie zapisy w umowach i specyfikacjach przetargowych, aby „wymuszać” na podmiotach współpracujących z samorządem stosowanie zasad projektowania dla wszystkich. Realizacja zapisów umów powinna być monitorowana, a uchybienia w zakresie dostępności powinny być usuwane lub podlegać stosownym karom wynikającym z umów. Jedynie konsekwentna realizacja zapisów umów i warunków przetargowych może prowadzić do równego dostępu do przestrzeni i usług publicznych.

Należy zdać sobie sprawę, że dostępna przestrzeń publiczna zwiększa jakość życia wszystkich mieszkańców, nie tylko tych, którzy są niepełnosprawni. Miejscowości, które są dostępne dla osób z niepełnosprawnością, stają się atrakcyjne dla ludzi starszych, którzy z chęcią osiedlają się w takich miejscowościach. Miasta i wsie z atrakcjami turystycznymi, które spełniają warunki dostępności, są chętnie odwiedzane przez turystów, szczególnie przez seniorów i rodziny z małymi dziećmi. W miastach bez barier lepiej wykorzystuje się potencjał jego mieszkańców, a sami mieszkańcy czują się w nich bezpiecznie. To również daje wiele możliwości na rozwój gospodarczy regionu.

Dostępna przestrzeń publiczna, czyli przyjazna dla wszystkich, jest wyrazem szacunku dla jej użytkowników – mieszkańców i odwiedzających je gości.

Literatura uzupełniająca

Jansen C. L., Kofoed L. B., Design for All, publikacja w ramach projektu badawczego AAoutils, ANLH, Bruksela 2003.

Czarnecki B., Siemiński W., Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni publicznej, Centrum Doradztwa i Informacji Difin sp. z o.o., Warszawa, 2004.

Gorajewska D. (red.), Społeczeństwo Równych Szans, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2005.

Grabowska-Pałęcka H., Niepełnosprawni w obszarach i obiektach zabytkowych. Problemy dostępności, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2004.

Kuryłowicz E., Projektowanie uniwersalne – Udostępnianie otoczenia osobom niepełnosprawnym, wyd. 2, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2005.

Wysocki M., Projektowanie wspólnej przestrzeni, Architektura i Biznes 7-8/04, Kraków 2004, str.26-27.

Wysocki M., Miasta bez barier, Architektura i Biznes nr 7-8/05, Kraków 2005, str.14.

Wysocki M., Standardy projektowe w zakresie dostosowania obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych i starszych, [w]: Budownictwo Ogólne – zagadnienia konstrukcyjne, materiałowe i ciepłno-wilgotnościowe w budownictwie”, Wydawnictwo Uczelniane UTP w Bydgoszcz 2007, s. 171-180.

Informacje o autorze

Dr inż. arch. Marek Wysocki

Pracownik naukowy Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej. Ekspert z zakresu projektowania przestrzeni dostępnej dla osób niepełnosprawnych i starszych. Autor wielu artykułów z tematyki „Projektowania dla wszystkich” oraz ekologii i zrównoważonego rozwoju. Audytor w zakresie dostępności obiektów i przestrzeni publicznych. Twórca programu edukacyjnego „Projektowanie Przestrzeni Wspólnej” realizowanego na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej i w miastach Województwa Pomorskiego. Prowadzi również zajęcia z kształtowania przestrzeni na kierunku Wzornictwo na Uniwersytecie Technologiczno-Przyrodniczym w Bydgoszczy.

Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego powstała w 2003 roku. Od pierwszych miesięcy funkcjonowania aktywnie działała na rzecz wspierania społeczności lokalnych, szczególnie w aspekcie rozwoju kulturalnego i edukacyjnego, by w niecałe dwa lata od założenia ukierunkować swoje działania na potrzeby osób niepełnosprawnych, szczególnie niewidomych i słabowidzących. Różne działania i współpraca z licznymi instytucjami skłoniły zarząd Fundacji do otworzenia w 2007 r. oddziału w Warszawie.

Fundacja jest organizacją pozarządową typu non-profit, posiadającą status organizacji pożytku publicznego. Posiada szerokie doświadczenie w kooperacji z wieloma partnerami krajowymi (np.: uczelnie wyższe, ministerstwa, przedstawiciele Parlamentu RP) i zagranicznymi (np.: Action for Blind People z Wielkiej Brytanii, Członkowie Parlamentu Europejskiego). Kadra brała udział w polskich oraz europejskich programach i projektach takich jak IW EQUAL, PARTNERIII, POKL, Środki Przejściowe 2005, 6 Program Ramowy, EUREKA, Leonardo da Vinci, Fundacja im. Stefana Batorego.

WYBRANE PROJEKTY

- „Partnerstwo Na Rzecz Zwiększenia Dostępności Rynku pracy Dla Osób Niewidomych” – projekt współfinansowany ze środków IW EQUAL, w ramach którego Fundacja pełniła rolę Administratora Partnerstwa;
- „Czarna księga dyskryminacji” - projekt współfinansowany ze środków PFRON;
- „Szkolenia podnoszące umiejętności zawodowe, społeczne i sprawność fizyczną osób niepełnosprawnych” – zadanie współfinansowane ze środków PFRON;
- „Prowadzenie portalu technologicznego i czasopisma” - zadanie współfinansowane ze środków PFRON;
- „Pełno(s)prawny Student” – projekt współfinansowany ze środków PFRON;
- „Rzecznictwo praw osób niepełnosprawnych” - projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Środki Przejściowe PL2005/017-488.01.01.01;
- „Klucz do informacji” – projekt współfinansowany ze środków Fundacji im. Stefana Batorego;
- „Otwórz Oczy – akcja i kampania promocyjno-informacyjna przeciwdziałająca wykluczeniu społecznemu osób niewidomych i słabowidzących” - projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego;
- „Dotyk szybszy niż wzrok – Letnia Szkoła Walki dla Osób Niewidomych” – projekt współfinansowany ze środków PFRON.